

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Історичний факультет
Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей
історичних наук

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ІСТОРІЯ СЕЛА КОРОЛІВКА ВІД ПЕРШОЇ ЗГАДКИ
ДО XX СТОЛІТТЯ

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Здобувача групи ІА-45

Вадима ГАБРУХА

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор

Іван ЗУЛЯК

Національна шкала _____

Кількість балів: Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ.....	7
1.1. Історіографія.....	7
1.2. Джерела.....	10
1.3. Методологія дослідження.....	12
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ КОРОЛІВКИ.....	14
2.1. Археологічні дослідження на території села.....	14
2.2. Розвиток і становлення населеного пункту як містечка.....	16
2.3. Статистичні дані про населення та господарство.....	18
РОЗДІЛ 3. КОРОЛІВКА В ПЕРІОД ВОЄННИХ ПОДІЙ ХХ СТ.....	24
3.1. Село під час Першої світової війни (1914–1918 рр.).....	24
3.2. Королівка в умовах Другої світової війни (1939–1944 рр.).....	27
3.3. Німецький окупаційний режим (1941–1944 рр.).....	28
РОЗДІЛ 4. РЕЛІГІЙНЕ, ОСВІТНЄ, КУЛЬТУРНЕ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ.....	30
4.1. Сільська церква.....	30
4.2. Школа в Королівці.....	36
4.3. Громадські організації.....	48
4.4. Культура і традиції місцевих жителів.....	50
4.5. Єврейська громада села.....	57
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	71

АНОТАЦІЯ

Габрух В. С. Історія села Королівка від першої згадки до XX століття. Бакалаврська робота. Тернопіль, 2026. 80 с.

У бакалаврській роботі досліджено історичний розвиток села Королівка від часу першої писемної згадки до XX ст. Розкрито особливості формування населеного пункту, його адміністративного статусу, соціально-економічного розвитку та суспільного життя. Висвітлено вплив історичних подій і суспільно-політичних процесів на розвиток Королівки, охарактеризовано повсякденне життя мешканців, їхні традиції та звичаї. Розглянуто вплив воєнних конфліктів і соціальних трансформацій на розвиток села наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: село Королівка, історія села, Тернопільщина, місцеве населення, історичні джерела, Галичина.

ABSTRACT

Habruh V. S. The History of the Village of Korolivka from the First Historical Mention to the Twentieth Century. Bachelor's Thesis. Ternopil, 2026. 80 p.

The bachelor's thesis examines the historical development of the village of Korolivka from the time of its first written mention to the twentieth century. The study reveals the features of the settlement's formation, its administrative status, socio-economic development, and social life. Considerable attention is paid to the village's position within various state formations, changes in economic activity, and the development of education, culture, and religious institutions. The research highlights the impact of historical events and socio-political processes on the development of Korolivka and characterizes the everyday life of its residents, their traditions, and customs. The influence of military conflicts and social transformations on the development of the village in the late nineteenth and early twentieth centuries is also considered.

Keywords: village of Korolivka, village history, Ternopil region, local population, historical sources, Galicia.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності всебічного вивчення локальної історії як важливої складової національної історіографії. Дослідження історії окремих населених пунктів дозволяє глибше зрозуміти перебіг загальноісторичних процесів, простежити їхній вплив на життя конкретних громад та відобразити специфіку регіонального розвитку. Село Королівка Тернопільської області має багатовікову історію, що тісно пов'язана з подіями європейського та українського масштабу, зокрема з Першою світовою війною, міжвоєнним періодом та подіями Другої світової війни.

Незважаючи на історичну значущість Королівки, комплексного наукового дослідження її минулого досі не було здійснено. Наявні відомості мають фрагментарний характер, розпорошені в архівних документах, статистичних матеріалах, окремих наукових публікаціях і спогадах очевидців. Це зумовлює актуальність системного аналізу джерельної бази та узагальнення історичного розвитку села від найдавніших часів до XX ст. Особливу увагу в роботі приділено періоду Першої світової війни, яка суттєво вплинула на соціально-економічний стан, демографічну структуру та повсякденне життя місцевого населення.

Наукова новизна роботи полягає у узагальненні історії Королівки на основі різномірних джерел, а також у введенні до наукового вжитку окремих архівних матеріалів і локальних свідчень, що раніше не використовувалися у наукових дослідженнях.

Мета бакалаврської роботи – проаналізувати історію Королівки від найдавніших часів – до кінця XX ст. з урахуванням політичних, соціально-економічних, демографічних і культурних чинників.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання таких **основних завдань:**

- проаналізувати історіографію, джерельну базу і методологію наукової проблеми;
- з'ясувати археологічні пам'ятки, виникнення поселення та перші писемні згадки;

- охарактеризувати процеси розвитку Королівки в складі різних державних утворень;
- дослідити соціально-економічні зміни у XIX ст.;
- проаналізувати вплив Першої світової війни на життя села;
- висвітлити події Другої світової війни та особливості окупаційного режиму;
- розкрити розвиток церковного, освітнього та культурного життя, а також історію єврейської громади Королівки.

Об’єкт дослідження – суспільно-політичні, соціально-економічні, освітні та релігійні процеси, що відбувалися на Тернопільщині в досліджуваній період.

Предмет дослідження – соціально-економічні, політичні, демографічні та культурні процеси, що відбувалися в селі Королівка від найдавніших часів до кінця XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від найдавніших археологічних свідчень людської присутності на території Королівки – до подій кінця XX ст.

Територіальні межі роботи обмежуються сучасною територією села Королівка та його історичними околицями.

Методологічну основу роботи складають принципи історизму та об’єктивності, а також історико-порівняльний, хронологічний, описовий і системний методи.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів у краєзнавчій, музейній та освітній діяльності, при підготовці навчальних курсів з історії рідного краю, а також у подальших наукових дослідженнях з історії Поділля та Тернопільщини.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати бакалаврської роботи були апробовані під час участі в Міжнародній науково-практичній конференції, приуроченій 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства», де автор виступив з доповіддю на тему «Село Королівка в період Першої світової війни». Окремі аспекти дослідження представлені в межах участі в International Jewish Cemetery Research Competition

(вересень-грудень 2025 р.), що підтверджено відповідним сертифікатом учасника.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (61 позиція), додатків (10, з них 6 таблиць). Загальна кількість сторінок складає – 80, з них основного тексту – 66 с.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія

Проблематика історичного розвитку містечка Королівка у XVIII–XX ст., зокрема в умовах Першої та Другої світових воєн, досі не стала предметом окремого комплексного наукового дослідження. Наявна історіографія має фрагментарний характер і представлена переважно узагальнювальними працями з історії Галичини та Західної України, а також локальними краєзнавчими виданнями, науково-популярними публікаціями й спогадами очевидців.

Значний внесок у вивчення загальноісторичного контексту регіону зробили українські дослідники, які аналізували соціально-економічні, політичні та демографічні процеси на території Галичини в австрійський, міжвоєнний та воєнний періоди. У працях, присвячених Першій і Другій світовим війнам, розглядається вплив воєнних дій, окупаційних режимів, мобілізацій та епідемій на життя населення міст і сіл. Водночас локальні особливості розвитку Королівки в цих дослідженнях висвітлені фрагментарно або відсутні.

До локальних історико-краєзнавчі дослідження належить монографія С. Панькевич «Королівка. Сторінки історії» [25]. Це видання є основною узагальнювальною працею з історії села Королівка. Автор на основі архівних матеріалів, спогадів очевидців та попередніх досліджень висвітлює ключові етапи історичного розвитку населеного пункту, соціально-економічні умови життя населення, а також культурні й освітні процеси. Значну цінність становить комплексний характер дослідження та спроба систематизації різноманітного матеріалу. Праця є важливим орієнтиром для подальших локальних студій і фактично формує основу сучасної історіографії Королівки.

Важливе місце також займає монографія І. Скочиляса «Історія Борщівського краю» [60–61]. У ній подано широкий історичний огляд розвитку регіону, включаючи соціальні, політичні та культурні процеси. Робота має регіональний характер і дозволяє розглядати історію Королівки в ширшому контексті розвитку Борщівщини.

Важливим джерелом історіографічного характеру є науковий часопис «Літопис Борщівщини», який видається Борщівський краєзнавчий музей [17–21]. Це видання містить наукові статті, краєзнавчі дослідження та архівні публікації, присвячені історії Борщівського регіону. Матеріали часопису мають як науковий, так і науково-популярний характер і є важливими для вивчення локальної історії, етнографії та культурної спадщини краю. Завдяки регулярним публікаціям «Літопис Борщівщини» формує сучасний регіональний науковий дискурс.

Стаття «Першій Захоронці – 120 років» висвітлює історію заснування та діяльності першої захоронки, її роль в освітньому та виховному житті місцевої громади. Попри науково-популярний характер, публікація містить цінні фактичні дані та хронологічні відомості, що доповнюють академічні дослідження і є корисними для реконструкції історії дошкільної освіти та жіночих чернечих ініціатив у Королівці [26].

Отже, сучасна історіографія проблеми характеризується фрагментарністю та недостатньою розробленістю спеціальних досліджень, присвячених історії Королівки у XVIII–XX ст. Існуючі праці переважно мають узагальнювальний або регіональний характер і лише частково торкаються локальної специфіки розвитку містечка.

Це зумовлює актуальність подальшого дослідження, яке на основі широкого кола джерел та наукової літератури має на меті комплексно висвітлити історичний розвиток Королівки, поєднавши загальноісторичний контекст із локальними особливостями.

Проблематика історичного розвитку містечка Королівка у XVIII–XX ст., зокрема в умовах Першої та Другої світових воєн, залишається недостатньо вивченою в українській історичній науці. На сьогодні вона не стала предметом окремого комплексного монографічного дослідження, а наявна історіографія має фрагментарний характер. Вона представлена переважно узагальнювальними працями з історії Галичини та Західної України, регіональними краєзнавчими дослідженнями, науково-популярними публікаціями, а також спогадами очевидців.

Узагальнювальні праці з історії Галичини та українських земель загалом висвітлюють соціально-економічні, політичні та демографічні процеси, що відбувалися в умовах Австрійської імперії, міжвоєнного періоду та воєнних конфліктів XX ст. Значна увага в них приділяється впливу Першої та Другої світових воєн на структуру населення, міграційні процеси, зміну адміністративних систем, функціонування церковних інституцій та повсякденне життя населення. Водночас локальний рівень — зокрема історія окремих поселень, таких як Королівка, у цих працях відображений лише побіжно або фрагментарно.

Отже, сучасна історіографія проблеми характеризується недостатньою розробленістю та відсутністю спеціальних комплексних досліджень, присвячених історії Королівки у XVIII–XX ст. Наявні праці мають переважно узагальнювальний або регіональний характер і лише частково торкаються локальної специфіки розвитку населеного пункту.

Узагальнюючі дослідження з історії Галичини формують загальний історичний контекст, тоді як краєзнавчі праці та регіональні видання доповнюють його локальними матеріалами, однак не забезпечують повної реконструкції історичного розвитку Королівки.

Таким чином, відсутність спеціального комплексного дослідження зумовлює актуальність обраної теми. Саме тому дана робота, спираючись на широкий комплекс джерел та наявну історіографію, має на меті заповнити існуючу наукову лаку та комплексно висвітлити історичний розвиток Королівки у зазначений період.

1.2. Джерела

Джерельна база дослідження є різноплановою та охоплює як опубліковані, так і неопубліковані матеріали, що дозволяє всебічно відтворити історичний розвиток містечка Королівка у XVIII–XX ст., особливо в умовах Першої та Другої світових воєн.

Джерельна база дослідження є різноплановою та охоплює як опубліковані, так і неопубліковані матеріали, що дозволяє всебічно відтворити історичний розвиток містечка Королівка у XVIII–XX ст., особливо в умовах Першої та Другої світових воєн.

Основу архівної складової становлять метричні книги, які зберігаються у фондах державних архівних установ. Зокрема, використано матеріали з Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі – ЦДІАЛ України [34–52], а також відповідні метричні записи з Державного архіву Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.) [7–13] і польських архівних установ Archiwum Główne Akt Dawnych (далі – AGAD) [1–6].

Метричні книги містять записи про народження, шлюби та смерті населення, що дозволяє здійснити демографічний аналіз, простежити родинні зв'язки та соціальну структуру громади в різні історичні періоди. Ці джерела є максимально достовірними, оскільки створювалися безпосередньо в процесі церковної реєстрації населення.

Важливу групу джерел становлять шематизми греко-католицької єпархії Станіславської за 1890, 1892, 1910, 1912, 1929–1930 та 1935 рр. [53–59]. Вони містять систематизовані дані про духовенство, парафії та церковну структуру, що дозволяє дослідити роль церкви в житті громади та зміни у релігійній організації.

До джерельної бази належать хроніки освітніх та релігійних установ: Хроніка сестер-служебниць Захоронки с. Королівка (1926–1946 рр.) та Хроніка школи с. Королівка (1819–1937 рр.) [13–16; 32]. Ці джерела фіксують внутрішнє життя інституцій, події щоденного характеру, освітні процеси та участь громади в діяльності місцевих установ.

Приватні архіви та музейні матеріали складають основу національної культури українства [24; 27–28].

Окрему групу джерел становлять церковно-шкільні документи, які не походять із державних архівів і зберігаються у приватних колекціях. До них належать книги опису парафії, церковні кошториси, вихідні книги надходження розпоряджень, листів та інших церковних новин парафії церковні інвентарі за 1847 та 1926 рр., які містять відомості про майно парафії, матеріальний стан церкви, її господарську діяльність та зміни у структурі церковного господарства [33]. Зазначені джерела мають особливу наукову цінність, оскільки дозволяють дослідити повсякденне функціонування церковних і освітніх інституцій на локальному рівні. Вони відзначаються високим ступенем інформативності, хоча потребують критичного аналізу через приватний характер зберігання та відсутність архівної систематизації. а також матеріали приватного «Музею народного побуту та історії села Королівка».

Важливу групу становлять спогади мешканців села: Ольги Росивчак, Лідії Яструбчак та Ганни Каськун [29–31]. Ці джерела відображають особисте сприйняття подій, повсякденне життя та соціальні відносини, доповнюючи письмові матеріали.

Таким чином, джерельна база є репрезентативною та дозволяє здійснити комплексне дослідження історії села Королівка. Поєднання метричних книг, шематизмів, хронік, приватних матеріалів та усних свідчень забезпечує багатовимірний підхід до реконструкції історичного процесу.

1.3. Методологія дослідження

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід до аналізу різнотипних джерел, що дозволяє поєднати методи історичної науки, джерелознавства та мікроісторичного аналізу. З огляду на різноманітність джерельної бази, у роботі застосовано диференційований підхід до кожної групи джерел, що забезпечує їхню критичну інтерпретацію та взаємну верифікацію.

Під час аналізу метричних книг, що походять із фондів ЦДІАЛ України, Держархіву Тернопільської обл., а також польських архівних установ AGAD, застосовано джерелознавчий та статистико-демографічний підходи.

Джерелознавчий аналіз дозволив визначити ступінь автентичності записів, їхню структуру, повноту та інформативність. Особлива увага приділялася критичному зіставленню записів про народження, шлюби та смерті для виявлення можливих лакун.

Статистико-демографічний підхід використано для кількісного аналізу даних: визначення рівня народжуваності, смертності, шлюбності, а також загальних демографічних тенденцій у різні історичні періоди. Це дозволило реконструювати соціальну динаміку населення Королівки.

При опрацюванні шематизмів греко-католицької єпархії Станіславської застосовано структурно-описовий та порівняльно-історичний методи. Структурно-описовий метод дав змогу систематизувати інформацію про церковну ієрархію, кадровий склад духовенства та адміністративний устрій парафій.

Порівняльно-історичний метод використано для аналізу змін у церковній структурі в динаміці (різні роки видання), що дозволило простежити трансформації релігійного життя громади та роль церкви в соціальній організації населення.

Під час роботи з хроніками (школи та захоронки) застосовано інституційно-історичний та мікроісторичний підходи. Інституційно-історичний підхід дозволив дослідити функціонування освітніх і виховних установ як цілісних соціальних інститутів, їхню організацію, кадрову структуру та роль у громаді. Мікроісторичний підхід дав можливість зосередитися на локальних

подіях, повсякденному житті та практиках, що не відображені в офіційних документах, але зафіксовані у внутрішніх записах установ.

При аналізі приватних архівних матеріалів та фондів «Музею народного побуту та історії села Королівка» застосовано етнографічний та візуально-джерелознавчий підходи. Етнографічний підхід дозволив дослідити елементи матеріальної культури, традиційного побуту, одягу та ремесел населення.

Візуально-джерелознавчий аналіз використовувався для інтерпретації фотографій, описів народного строю та інших візуальних матеріалів, що дозволило реконструювати культурний образ громади.

Спогади мешканців села (Ольги Росивчак, Лідії Яструбчак, Ганни Каськун) аналізувалися за допомогою методу усної історії та елементів критичної інтерпретації. Метод усної історії дав змогу реконструювати повсякденне життя, соціальні практики та суб'єктивне сприйняття історичних подій. Одночасно застосовувався принцип критичного зіставлення усних свідчень із письмовими джерелами для мінімізації суб'єктивності та підвищення достовірності висновків.

Узагальнення результатів здійснювалося за допомогою синтетичного та системного підходів, що дозволило інтегрувати дані різних типів джерел у цілісну реконструкцію історичного розвитку Королівки. Поєднання кількісних (демографічних) і якісних (описових, наративних) методів забезпечило багатовимірне дослідження, яке враховує як макроісторичні процеси, так і локальну специфіку розвитку громади.

Таким чином, методологія дослідження ґрунтується на диференційованому підході до різних типів джерел та їх комплексному аналізі. Це забезпечує наукову обґрунтованість висновків і дозволяє реконструювати історію містечка Королівка як багаторівневий процес взаємодії соціальних, культурних, релігійних і демографічних чинників.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ КОРОЛІВКИ

2.1. Археологічні дослідження на території села

Археологічні пам'ятки на території села Королівка є нечисленними, однак у різні періоди це поселення згадувалося в дослідженнях окремих науковців. Зокрема, відомий дослідник Галичини XIX ст. Антоні Шнейдер у праці «Борщівський повіт у Галичині з його доісторичною і середньовічною старовиною» (1878 р.) розглядав Королівку в контексті археологічного вивчення Борщівського повіту. Він зазначав, що населений пункт міг бути елементом укріпленої системи кордонів Римської імперії II ст. н. е., що простягалася на захід від Троянового валу. На основі проведених досліджень Антоні Шнейдер уклав перелік населених пунктів Борщівського повіту, в яких було зафіксовано археологічні пам'ятки. Під № 56 у цьому переліку згадується: «Містечко Королівка – великий пагорб при дорозі в полі Чагри; сліди могил у полі Чагри, Над Стінкою, під Каменем, Балки та в лісі Діброва; а також повністю збережені могили у полі Чагри» [8, с. 35–36].

Водночас наявні свідчення засвідчують заселення території села вже в добу Київської Русі. Зокрема, у праці О. Ратич, присвяченій давньоруським археологічним пам'яткам, наведено дані про ґрунтові поховання, виявлені у великій печері, де було зафіксовано могильник із трупопокладеннями. У межах зазначених поховань виявлено низку артефактів, серед яких бронзові сережки, скляні браслети, срібний перстень, залізна сокира та фрагменти кераміки, датовані періодом Давньої Русі. Дослідження проводилися в одному з гrotів печери «Оптимістична» (також згадується як печера Вітряна). Зазначені матеріали свідчать про тривале заселення цієї території, зокрема починаючи з II тис. до н. е. [26, с. 65; 31, с. 16].

Під час будівництва нової шкільної будівлі, у процесі риття котловану та планування майданчика на території пришкільної ділянки, було виявлено три значні скупчення фрагментів керамічного посуду. Окрім того, у 1950–1970-х рр. у шкільному музеї зберігалася значна колекція археологічних знахідок, зокрема крем'яні сокири, серпи, наконечники стріл, глиняні пряслиця, грузила та

численні фрагменти кераміки. Це свідчило про високу насиченість території Королівки старожитностями різних історичних періодів. Упродовж 1990–2008 рр. археологічні розкопки та розвідки на півдні Тернопільської області здійснювала археологічна експедиція під керівництвом М. Сохацького. У ході обстеження території Борщівського району було виявлено та зафіксовано сім нових різночасових поселень, серед яких згадується й розвідка на околицях Королівки. Зокрема, зафіксовано «поселення ранньоскіфського періоду», розташоване приблизно за 300 м на південь від околиць села Королівка, на краю рівнинного плато. На площі близько 200×60 м зібрано фрагменти кераміки ліпного кухонного та столового посуду, деякі з яких мають характерний валик біля вінчика.

Таким чином, археологічні дослідження на території села Королівка засвідчують багат шаровість та тривалість заселення цієї місцевості в різні історичні періоди. Незважаючи на відносно обмежену кількість систематичних розкопок, численні випадкові знахідки та результати археологічних розвідок підтверджують наявність тут пам'яток різних епох – від доби ранніх історичних культур до періоду Київської Русі та ранньоскіфського часу.

Матеріали, виявлені під час будівельних робіт, музейні колекції, а також результати експедиційних досліджень свідчать про значну концентрацію артефактів, зокрема кераміки, знарядь праці та предметів побуту. Це дає підстави стверджувати, що територія Королівки входить до ареалу давнього заселення з безперервними або повторними хвилями освоєння.

Отже, сукупність археологічних даних дозволяє розглядати Королівку як локальну територію з високим історико-археологічним потенціалом, що потребує подальших систематичних досліджень для уточнення хронології та характеру заселення.

2.2. Розвиток і становлення населеного пункту як містечка

На сучасному етапі розвитку історіографії відсутні достовірні відомості щодо часу заснування Королівки як у науковій літературі, так і в архівних джерелах. У наявних документальних матеріалах немає прямих згадок, які б дозволяли однозначно встановити дату виникнення поселення. Водночас слід зазначити, що на території Тернопільської області функціонує дві локальні одиниці з назвою Королівка, тоді як в межах України загалом зафіксовано 18 таких топонімів. Лише незначна частина з них має документально підтверджені письмові згадки про заснування або етимологічне пояснення назви.

Щодо походження назви Королівка, однозначної наукової інтерпретації не існує. Як одна з гіпотез розглядається її виведення від терміна «королівщина», що означало королівські маєтності або землі. Подібну версію висловлював С. Панькевич, однак сам дослідник підкреслював її гіпотетичний характер і відсутність остаточних доказів.

У зв'язку з відсутністю безпосередніх джерел, що засвідчували б час заснування Королівки, дослідники змушені звертатися до аналізу перших письмових згадок. Найраніша відома згадка про населений пункт міститься у реєстрі доміній, їхніх власників, сіл і міст за 1578 р. де зазначено: «Королівка – домінія. Власник – Королько». На підставі цього документа можна орієнтовно визначити період існування поселення вже в другій половині XVI ст. Водночас існує припущення, що топонім міг походити від імені власника земель Королько, однак це пояснення також не має прямих документальних підтверджень і залишається гіпотетичним.

Окремі дослідники, зокрема С. Панькевич, висловлювали думку про існування поселення на території Королівки ще до XIV ст. Як аргумент наводиться концепція походження оборонного комплексу типу «замчисько», описаного також у працях французького військового інженера Гійома де Боплана. При цьому не встановлено ні точної функції цих укріплень, ні часу їх спорудження. У межах однієї з інтерпретацій припускається їх польське походження, пов'язане з періодом входження цих земель під польський вплив у

середині XIV ст., що опосередковано може свідчити про більш раннє існування поселення.

Додатково А. Шнейдер у своїх дослідженнях оборонних споруд Борщівщини зазначав, що «замчиська й окопи» здебільшого були зведені в період польського панування в Галичині та виконували оборонні функції проти нападів татар, турків і волохів. Він також описував їх як земляні укріплення переважно чотирикутної або видовженої форми, оточені валами та поділені внутрішніми перегородками.

Отже, аналіз наявних джерел свідчить про фрагментарність та гіпотетичність відомостей щодо походження Королівки, що зумовлює необхідність подальших комплексних історико-археологічних досліджень для уточнення її генези та етапів формування поселення.

Друга письмова згадка про Королівку зафіксована у поборовому реєстрі 1582 р. У цьому документі, зокрема, містяться відомості про господарський стан поселення, де зазначено наявність «двох плугів і трьох ремісників», що свідчить про функціонування сільськогосподарської та ремісничої діяльності в межах населеного пункту.

Третьою хронологічною згадкою є інвентар Язловецького проборства від 16 червня 1619 р. У ньому наведено перелік фіскальних зобов'язань фільваркових господарств, зокрема вказано, що Королівка як один із маєткових об'єктів повинна була сплачувати чинш у розмірі 20 флоринів.

Подальша згадка міститься у заповіті Єроніма Язловецького (1622 р.), де Королівка фігурувала як село, що перебувало у складі його володінь. Наприкінці XVI – на початку XVII ст. власниками Королівки були шляхтичі Коробчевські, однак точні межі їхнього володіння та обставини переходу права власності залишаються невстановленими.

У середині XVII ст. Королівка входила до складу великих земельних володінь польського магната Станіслава Конєцпольського, якому в межах Київського, Брацлавського та Подільського воєводств належало понад 700 міст, містечок і сіл. Це свідчить про включення поселення до системи великого

магнатського землеволодіння та його функціонування в структурі феодальних маєтків Речі Посполитої [26, с. 36–39, 44–45].

Таким чином, аналіз писемних джерел XVI–XVII ст. засвідчував, що Королівка вже в цей період функціонувала як сформоване сільське поселення, інтегроване в систему феодально-адміністративних і господарських відносин Речі Посполитої. Послідовні згадки у поборових реєстрах, інвентарях та заповітах підтверджують її існування щонайменше з другої половини XVI ст. та дозволяють простежити певні риси соціально-економічного розвитку, зокрема наявність ремісників, орних господарств і фільваркових повинностей.

Водночас джерельна база є фрагментарною, що не дає змоги однозначно визначити точний час заснування поселення або повністю реконструювати ранні етапи його історії. Відомості про зміну власників свідчать про перебування Королівки у структурі приватних шляхетських і магнатських володінь, що було типовим для регіону в зазначений період.

Отже, сукупність письмових свідчень дозволяє розглядати Королівку як уже сформований населений пункт у XVI–XVII ст., однак подальше уточнення її походження потребує залучення додаткових архівних і археологічних джерел.

2.3. Статистичні дані про населення та господарство

У 1772 р., внаслідок першого поділу Речі Посполитої, Галичина перейшла під владу Австрійської імперії. До 1773 р. Королівка перебувала у власності кам'янецьких єпископів, після чого відбулася зміна власника. Маєток перейшов до роду Борковських, імовірно внаслідок купівлі, зумовленої новими політичними та адміністративними умовами, що виникли після поділу Польщі. З огляду на те, що Кам'янець залишився у складі польських володінь, єпископські маєтності в Королівці опинилися на території, підконтрольній Австрії. Розміщення австрійських військ на кордоні по річці Збруч суттєво ускладнило доступ церковної адміністрації до земельних володінь, що, ймовірно, стало

однією з причин їх подальшого продажу. Уже 1773 р. ці землі були відчужені на користь графа Якуба Дуніна-Борковського [26, с. 48].

Перші згадки про Королівку як містечко датуються 1766 р. і містяться в документі «Інвентар містечка Королівка 1766 р.». У подальших джерелах, зокрема в інвентарі 1787 року, фіксується підпис власника панських земель Якуба Дуніна-Борковського, що підтверджує закріплення маєтку за цією родиною. 18 липня 1785 р., на підставі цісарського розпорядження, Королівку було офіційно віднесено до категорії містечок [26, с. 48].

У цей період у містечку була запроваджена система нумерації будинків, яка зберігалася ще з польських часів аж до Другої світової війни. Новозбудовані споруди отримували послідовні номери, починаючи від старого панського двору, розташованого на торговиці. Резиденція родини Борковських у Королівці функціонувала як палацовий комплекс і знаходилася поблизу фільварку, про що згадується в джерелах 1789 р.

Згідно з інвентарем 1766 р., структура поселення поділялася на дві частини – власне містечко та передмістя. У межах містечка проживали ремісники й торговці, тоді як передмістя було заселене переважно сільським населенням. Подібна соціально-територіальна організація зберігалася й на початку ХІХ ст., що свідчило про відносну стабільність внутрішньої структури поселення [26, с. 48].

Згідно зі свідченнями місцевих старожилів, до описуваного періоду богослужіння в Королівці відправлялися у старій церкві св. Івана Хрестителя, тоді як новозбудований храм Непорочного Зачаття Івана Хрестителя ще не був завершений і перебував у стані будівництва (зокрема в рихтуваннях). Попри це, о. Йосиф Соневицький оголосив, що на Великдень Служба Божа буде відправлена вже в новому храмі. У святковий день з раннього ранку мешканці села – дорослі та діти – прямували до церкви, висловлюючи здивування щодо такого рішення, оскільки будівництво храму ще не було завершене.

Ситуація прояснилася під час великоднього богослужіння, коли після виголошення слів «Христос Воскрес!» о. Соневицьким було оприлюднено цісарський патент про скасування панщини. У подальшому, в того ж року, у

селах почали встановлювати пам'ятні хрести на відзначення ліквідації панщинних повинностей; такі місця традиційно обсаджували липами. У Королівці було встановлено три подібні хрести.

Селянська реформа, що формально ліквідувала кріпацтво, у другій половині XIX ст. не усунула повністю соціально-економічних проблем селянства. Попри юридичне скасування залежності, великі землевласники, які володіли так званою «табулярною» землею, продовжували практику її дроблення та збереження контролю над сільськогосподарськими ресурсами. Цісарська реформа спричинила також втрату традиційної робочої сили для родини Дунін-Борковських. Хоча уряд декларував компенсаційні виплати дідичам, їх реалізація розтягнулася на десятиліття та вимагала значних фінансових ресурсів.

Після скасування панщини Борковські опинилися в нових економічних умовах, за яких уже не мали можливості примусово використовувати працю селян, але ще тривалий час застосовували відробіткові форми господарювання. Одночасно втрата сервітутних прав, зокрема доступу до панських угідь і лісів, негативно позначилася на становищі селянства. У відповідь на зміну економічної моделі землевласники поступово переходили до продажу або здачі земель в оренду.

У другій половині XIX ст. значні масиви земель, включно з лісами та орними угіддями, скуповувалися представниками єврейського населення. Близько 1870 р. завершився період домінування родини Дунін-Борковських у Королівці, який тривав майже століття. Після цього фільваркове господарство перейшло у власність заможного орендаря Бартеля, який згодом перепродав його родині Явець. У 1873 р. власником фільварку став Берл Яветц.

У 1867 р. Королівка набула статусу адміністративного центру волості Борщівського повіту, що свідчило про її зростаюче адміністративно-господарське значення в регіоні. У середині XIX ст. сформувався також герб Королівки, який зображувався на блакитному тлі у вигляді перехрещених золотих знарядь праці – граблів, коси та вил. Вперше подібне зображення зафіксовано на волосній печатці містечка у 1866 р., однак згодом ця печатка була замінена новою. У другій половині XIX ст. Королівка переживала період

інтенсивного просторового розвитку. Розширення забудови відбувалося, зокрема, на лівому березі потічка поблизу споруди, відомої як «Мурованка». До цього часу схили лівого берега, аж до урочища Долина, використовувалися переважно під панські та орендовані єврейські виноградники. Після скасування панщини землевласники з родини Дунін-Борковських почали продавати невеликі земельні ділянки, на яких формувалися нові селянські господарства. Водночас аграрна реформа не забезпечила селян землею у достатньому обсязі, оскільки вони зберігали лише ті наділи, якими користувалися до реформи, отримавши можливість додатково купувати землю у поміщиків [26, с. 71–74].

Унаслідок цього активно розбудовувалася територія від урочища Білячка до млина. До середини XIX ст. в містечку функціонували лише два мости: один через річку Нічлава на дорозі до Сков'ятина та другий – від Гуральні – до фільварку через потічок. У другій половині століття споруджено ще два дерев'яні мости: один на головній дорозі в районі Мурованки (після перенесення траси дороги на Борщів поза межі містечка) та менший міст на шляху від Гуральні через Кадуб до фільварку [26, с. 71–74].

Одночасно посилювався процес урбанізаційного ущільнення забудови: будівлі розташовувалися щільно одна до одної, формуючи суцільну забудовану зону від торговиці до Мурованки. Вулична мережа складалася з вузьких доріжок, які частково вимощувалися щебенем і камінням, а вздовж окремих шляхів облаштовувалися вузькі тротуари. У цей період до Королівки прибували єврейські переселенці, зокрема погорільці з Бережан і Підгаєць, які отримували матеріальну підтримку від благодійних структур, пов'язаних із бароном Гіршем. Територія навколо церкви св. Івана Хрестителя опинилася в умовах щільної забудови, де єврейські житлові будинки фактично оточували храмовий комплекс, що призводило до високої концентрації населення на обмеженій площі. Частина ділянок характеризувалася мінімальною або відсутньою присадибною землею, що підтверджується даними інвентарних документів [26, с. 71–74].

У цей період Королівка також перетворилася на один із значних регіональних центрів торгівлі худобою, де концентрувалися торговці, ремісники,

лихварі та міняйли. Наприкінці періоду землеволодіння Дунін-Борковських поблизу потічка була збудована гуральня, виробництво якої згодом було розширене новими власниками. Спиртова продукція реалізовувалася через орендовані корчми, що функціонували в межах місцевої економічної системи [26, с. 71–74].

Таким чином, у другій половині XIX ст. Королівка зазнала істотних трансформацій у соціально-економічному та просторовому розвитку, що було зумовлено адміністративними реформами, скасуванням панщини та змінами у структурі землеволодіння. Набуття статусу центру волості у 1867 р. засвідчило зростання її адміністративного значення, тоді як формування місцевої символіки (герба та печатки) відображало процеси інституціоналізації місцевого самоврядування.

Після аграрних реформ активізувалися процеси приватизації та дроблення земельних наділів, що сприяло інтенсивній забудові та розширенню меж поселення. Водночас соціально-економічна структура Королівки ускладнювалася: поряд із традиційним селянським населенням зростала роль єврейської громади, що була активно залучена до торгівлі, ремесел і фінансових операцій.

Формування транспортної інфраструктури (зокрема будівництво мостів), ущільнення забудови та розвиток ремісничо-торговельних функцій свідчать про поступову урбанізацію поселення. Королівка зміцнювала свої позиції як регіональний торговий центр, зокрема у сфері торгівлі худобою та виробництва спирту. Отже, зазначений період характеризувався переходом Королівки від переважно аграрного поселення – до багатофункціонального локального центру з розвиненими господарськими, торговельними та адміністративними функціями.

У цілому розвиток Королівки впродовж XVIII–XIX ст. відбувався під впливом комплексних політичних, адміністративних та соціально-економічних трансформацій, пов'язаних із включенням Галичини до складу Австрійської імперії, аграрними реформами та змінами у структурі землеволодіння. Перехід поселення у статус містечка та волості засвідчив зростання його

адміністративного значення, тоді як формування місцевої символіки та інституцій відображало процеси поступової модернізації управлінських практик.

Скасування панщини та ліквідація феодалної залежності спричинили докорінні зміни в аграрних відносинах, однак не усунули соціально-економічних диспропорцій. Навпаки, вони стимулювали перебудову земельних відносин, активізацію купівлі-продажу землі та трансформацію господарської системи. Унаслідок цього відбувалося інтенсивне розширення забудови та зміна просторової структури поселення.

Важливим чинником розвитку Королівки стало формування багатофункціонального господарського середовища, у якому поєднувалися сільське господарство, ремесло, торгівля та промислове виробництво. Посилення торговельної ролі містечка, розвиток ремісничої діяльності та поява перших елементів промислового виробництва свідчать про поступову еволюцію Королівки від аграрного села до локального економічного центру.

Отже, досліджений період характеризується складним і багатовекторним процесом історичного розвитку Королівки, що поєднує адміністративну інтеграцію, соціальну трансформацію та економічну модернізацію поселення.

РОЗДІЛ 3

КОРОЛІВКА В ПЕРІОД ВОЄННИХ ПОДІЙ ХХ СТ.

3.1. Село під час Першої світової війни (1914–1918 рр.).

Перша світова війна суттєво позначилася на житті невеликих галицьких сіл, зокрема Королівки, яка тоді входила до Борщівського повіту Королівства Галичини і Володимирії. Вивчення цього населеного пункту в умовах війни потребує врахування його стратегічного розташування, участі місцевих мешканців у бойових діях та соціально-економічних наслідків конфлікту. Королівка, розташована поблизу фронтових ліній, стала частиною тилової інфраструктури, що забезпечувала військові потреби.

Територія Борщівщини мала важливе значення для пересування військ і постачання, тому контроль над нею був стратегічно важливим для обох сторін. Значна частина чоловіків із села була мобілізована до австро-угорської армії. Місцеві жителі також виконували допоміжні роботи: будували укріплення, окопи, займалися забезпеченням військ продовольством і матеріалами. Це призвело до значного виснаження трудових ресурсів і занепаду господарства.

Після російської окупації в серпні 1914 р. змінилася адміністративна система управління. Було запроваджено воєнний стан, закрито українські організації, обмежено діяльність української мови та греко-католицької церкви. Окупаційна влада проводила політику переслідувань і конфіскацій майна [26, с. 76].

Економічний стан населення різко погіршився: вилучали зерно, худобу та інше майно, зростали податки. Це спричинило занепад господарств і загальне зубожіння населення. Одночасно відбулися значні демографічні втрати через загибель мобілізованих і поширення епідемій тифу та інших хвороб [28].

Королівка на той час мала статус містечка і була важливим транспортним вузлом, через який проходили стратегічні дороги Скала-Подільська–Заліщики та Іване-Пусте–Озеряни, що перетиналися на Юр'ямпільському роздоріжжі [26, с. 15]. У 1914 р. тут проживало 3352 мешканці. Управління здійснювали бургомістр Альбін Тхоржевський і писар Нусим Гельбарт. До війни у містечку діяла система збору мита на в'їзді, яка згодом була ліквідована [26, с. 75].

Після встановлення російської влади в регіоні було створено кінно-поліцейську сторожу, а місцеве самоврядування частково збережено, хоча керівні посади змінювалися на користь польських чиновників. У 1914–1915 роках відбувалися масові конфіскації майна товариств «Просвіта» та заборона українських установ. Дозволено було лише окремі лояльні організації [19, с. 20].

Мешканці Королівки воювали на різних фронтах Першої світової війни – російському, італійському та сербському. Серед мобілізованих були Іван Ковпак, Дмитро Котлярик, Іван Ванджура та інші [26, с. 79].

Під час відступів і боїв регіон неодноразово зазнавав грабунків і насильства з боку різних армій. Солдати Черкеської дивізії, зокрема, здійснювали реквізиції худоби та майна, а за опір карали місцевих жителів [19, с. 20–21].

Війна спричинила також значні демографічні зміни серед єврейського населення та руйнування промислових об'єктів, зокрема гуральні, яка була знищена у 1915 р. [26, с. 80].

У 1915–1917 рр. регіон охопили епідемії тифу, холери та іспанки, що призвело до великої кількості смертей. За церковними даними, лише в Королівці померло 315 осіб. Сільське господарство занепало через відсутність робочої сили, високі податки та руйнування земель, частина яких була зайнята окопами та військовими укріпленнями [15]. У 1917 р. на території регіону відбувалися запеклі бої за участі австро-угорських, німецьких, російських і турецьких військ, після чого Борщівщина була звільнена від російської армії [26, с. 81].

Після повернення австрійської влади відбулася нова хвиля мобілізації, яка охопила чоловіків віком від 17 – до 53 років, що ще більше погіршило ситуацію з робочою силою. Список учасників Першої світової війни: Михайло Андріішин, Гілярій Батій, Іван Буга, Іван Ванджура, Іларіон Врублевський, Степан Каськун, Іван Ковпак, Дмитро Ковпак, Дмитро Котлярик, Михайло Костюк, Кастан Костецький, Микола Макорій, Йосип Михайловський, Микола Ожогань, Михайло Ожогань, Петро Павлюк, Дмитро Прокопишин, Адольф Просоловський, Микола Травінський, Михайло Травінський, Зигмунд Фучкевич, Михайло Царук, Михайло Щур.

Таким чином, Перша світова війна залишила численні наслідки не тільки на політичному та державному рівні, але й вплинула на подальший розвиток як великих міст, так і містечок та сіл. Геополітичне становище регіону, який знаходився на перетині важливих транспортних шляхів та близько до російсько-австро-угорського фронту, зробило його важливою точкою у бойових діях між 1914 і 1917 р. З початком війни на території Галичини воєнні операції та окупації значно вплинули на економічну та соціальну структуру Королівки. Окупація російськими військами та встановлення воєнного стану супроводжувалися переслідуваннями українських інституцій і греко-католицької церкви, а також значними матеріальними втратами для місцевого населення. Періодичні мобілізації та активні бойові дії, які відбувалися на околицях містечка, ще більше поглиблювали економічну кризу, посилену епідеміями та руйнуванням господарств. Соціальні наслідки війни для Королівки були вкрай важкими. Значна частина чоловічого населення була мобілізована, що призвело до дефіциту робочої сили та занепаду сільського господарства. Епідемії і голод спричинили демографічну кризу та високий рівень смертності, особливо серед цивільного населення.

3.2. Королівка в умовах Другої світової війни (1939–1944 рр.)

1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, розпочавши Другу світову війну. За два тижні німецькі війська розгромили польську армію та вийшли до лінії розмежування, узгодженої з СРСР. Польське керівництво втекло до Румунії та Великої Британії, залишивши державу без управління. Почалася масова евакуація населення зі східних воєводств [14, с.155].

17 вересня 1939 року радянські війська перейшли Збруч і вступили на територію Західної України. У поході брали участь близько мільйона військових, 4,7 тис. гармат і 1,1 тис. літаків. Польська армія майже не чинила опору, частина солдатів здалася, інші відступили. Офіцерів частково страчували, решту відправляли до таборів. Борщівський повіт одним із перших був зайнятий радянськими військами. У Борщеві та навколишніх селах відбулися мітинги з гаслами про «землю селянам» і «фабрики робітникам». Подібний мітинг пройшов і в Королівці [26, с.155].

Спогади Ольги Росивчак свідчать, що перед війною частина населення обмінювала золото на гроші та виїжджала за кордон або до Чернівців [32]. Після приходу радянської влади почалися масові мітинги з обіцянками рівності та розподілу майна. Селяни розбирали панські маєтки, а власники часто тікали за кордон. Радянська влада спочатку проводила пропаганду, роздавала землю та майно, але вже невдовзі почалися репресії. Під удар потрапили інтелігенція, духовенство, члени кооперативів і «Просвіти».

Особливо жорстокими були арешти в Чортківській і Тернопільській тюрмах. В'язниці були переповнені, людей катували, частину розстрілювали або відправляли до Сибіру [26, с.158–159]. За спогадами Григорія Ковпака, арештованих масово вивозили до тюрем, а родини намагалися передавати передачі, не знаючи про їхню подальшу долю [26, с.160]. У в'язницях утримували понад 1500 осіб, часто без можливості руху. Багато людей гинуло від побоїв, голоду та антисанітарії [24, с. 55]. Після відступу радянської влади у 1941 р. виявили масові поховання жертв репресій у Чорткові. Тіла були понівечені, частину перепоховали [26, с.161].

Очевидці згадують трагічні сцени впізнання загиблих у тюрмах, коли родини знаходили понівечені тіла своїх близьких. У вересні 1941 р. під час німецької окупації в Умані виявили понад 800 тіл, серед них мешканці Королівки. У 1939–1940 рр. у регіоні відбулися радянська освіта, мобілізація до Червоної армії, депортації польських родин, націоналізація майна та переслідування церкви. У 1940 р. конфісковано церковні землі, заборонено релігійне навчання та посилено податковий тиск на духовенство. Також ліквідовували приватну власність, закривали організації «Просвіти», змінювали культурні установи на радянські. Упродовж 1940–1941 рр. тривала мобілізація до Червоної армії, частину призовників відправляли на фінський фронт, де багато загинуло [26, с.156–158].

3.3. Німецький окупаційний режим (1941–1944 рр.)

22 червня 1941 р. Німеччина напала на СРСР, що стало початком німецько-радянської війни. Зранку вже було чути бомбардування, зокрема по аеродрому в Ягольниці. Радіо офіційно повідомило про війну, після чого Червона армія почала масовий відступ [26, с.165]. Із Борщева та навколишніх сіл розпочалася евакуація радянських установ. Частина місцевих активістів та дільничний виїхали з Королівки. Мобілізація фактично не встигла охопити всіх жителів. 30 червня 1941 р. у Львові проголосили відновлення Української Держави. Це викликало піднесення серед населення, однак німецька влада швидко ліквідувала ці органи та заарештувала їхніх діячів. 7 липня 1941 р. через Заліщики до Королівки прибули угорські війська, а згодом владу повністю перебравли німці. Галичина увійшла до складу Генеральної Губернії як дистрикт Галичина, поділений на райони.

Чортківський район включав територію колишнього Борщівського повіту. Адміністрацію очолювали німецькі чиновники, у селах діяли війти, які підпорядковувалися окупаційній владі. Першим війтом Королівки став Василь Щербанюк. Його головним обов'язком було забезпечення примусових поставок

зерна, молока, яєць та іншої продукції. Оплата здійснювалась не грошима, а спеціальними талонами («бецугшайнами»). Торгівля на ринку була заборонена, а за невиконання норм карали штрафами, побиттям або арештами. Селянам заборонялося без дозволу різати худобу, молоти зерно чи проводити сімейні події. Часто продукти доводилося виготовляти приховано, уночі. Спогади Ольги Росивчак свідчать, що після короткої радянської влади прийшли німці, які встановили жорсткий контроль і використовували місцеве населення на примусових роботах. Вони також вилучали худобу та змушували людей утримувати власних коней окупантів [32].

На базі колишнього колгоспу створили господарство «Лігеншафт», де працювали місцеві жителі. Там вирощували зерно, картоплю та буряки. Навесні 1942 р. до регіону переселяли дітей із гірських районів через голод і повінь. Їх розміщували в місцевих сім'ях, частина залишилася в Королівці. Для контролю населення створили поліцію, яка підпорядковувалася німецькій адміністрації. Вона займалася порядком і виконанням наказів окупаційної влади. Також активно проводили примусову мобілізацію молоді на роботи до Німеччини. За роки окупації з України було вивезено близько 2,5 млн людей. За розповідями старожилів на примусові роботи до Німеччини були вивезені наступні жителі Королівки: Амброзія Гліва, Костянтин Дідик, Володимир Каліновський, Марія Кульчицька, Марія Ковпак, Степанія Михайловська, Ярослав Ризунік, Марія Фучкевич, Станіслав Фучкевич, Константина Франковська, Степанія Вініцька, Михайло Щур, Василь Ковпак, Франко Ковпак, Ганна Семчак, Болеслав Кушнір, Стефан Куцюба, Іван П'ясецький, Іван Когут, Віктор Царук [14, с.166].

РОЗДІЛ 4

РЕЛІГІЙНЕ, ОСВІТНЄ, КУЛЬТУРНЕ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

4.1. Сільська церква

Територія, на якій знаходиться село, прийняла християнство приблизно в 863–885 роках. Запровадили християнство на цих землях болгарські просвітителі Кирило і Мефодій, які у тих роках вели місіонерську діяльність у Моравській державі [26]. Перша церква Успіння Пресвятої Богородиці збудована в 1604 р. на Запоточчі. Також біля церкви розташовувався цвинтар, деякі хрести збереглися і по сьогодні. У 1672 р. церква була пошкоджена турецькими військами і відбудована у 1731 р. В той час священником був Андрій Солюкович. Через аварійний стан церкву розібрали приблизно в 1790 році, про що дізнаємося з церковного інвентаря 1847 року: «Друга в ... Королівка існуюча церква під титулом Успіння Б.Д. Марії, з якої церковні речі в друкованому деканальному інвентарі від 19 вересня 1785 року описані, є через її аварійний стан приблизно у році 1790 розібрана, і ще придатний матеріал до виправлення церкви під титулом Непорочного Зачаття св. Йоана Хрестителя використаний був» [14].

Про існування церкви свідчить хрест на місці, де колись стояла церква, з датою 1604 р. Неподалік від церкви на півночі знаходилась дерев'яна дзвіниця, крита гонтами. Вказано, що стан дзвіниці був також аварійним, але ймовірно дзвіницю розібрали пізніше, адже станом на 1847 р. вказується, що вона ще знаходиться [14; 26]. Також знаходимо відомості в джерелах, що у 1680–1686 рр. до Язловецького намісництва належали такі парафії сучасної Борщівщини [19, с. 343]. Більче – церква Св. Параскеви, Більче – церква Св. Михаїла Архангела, Королівка – церква Успіння Пресвятої Богородиці, Олексенці – церква Св. Миколая Чудотворця, Сков'ятенці – церква Михаїла Архангела, Шершенівці – церква Преображення Господнього, Шупарка – церква Покрову Пресвятої Богородиці [14–15; 18].

Друга церква Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії збудована в 1723 р. на ринковій площі (сучасна центральна частина села). Священником був Василь Іваницький. Церква Непорочного Зачаття Діви Марії будувалася як тимчасова. Вона представляла собою довгу дерев'яну будівлю з одним куполом,

невеличкими вікнами, покрита гонтами. Під час бурі церква завалилася, і на її фундаменті у 1730 р. була збудована третя, нова дерев'яна церква св. Івана Хрестителя. Її збудував за власні кошти син Василя Іваницького Петро Іваницький. [26] «Церква під титулом Непорочного Зачаття св. Йоана Хрестителя була у році 1730 на кошти тодішнього пароха Петра Іваницького у формі хреста з обтесаного дубового дерева збудована, вона на середині першого ринкового плацу розміщена під дуже пошкодженим гонтовим дахом, у середині якого над овальною частиною підноситься дерев'яна купол, яка так само як два роги даху залізними кнобами прикрашена. Ця церква має сім скляних вікон, пошкоджену підлогу з твердих дощок, далі вхідні двері проти заходу і бічні двері проти півночі. Обидві з залізними бандажами і кулями, а перші з замком, останні натомість зі шпінгалетом оснащені. Ця церква є як ззовні, так і зсередини у високому ступені зруйнована, через що дідич і церковний патрон Титус граф Дунін-Боровський минулого року розпочав будову нової греко-католицької церкви, яка за тієї обставини, що ця будівля щонайпізніше протягом одного річного терміну буде виконана, і негайно теперішня церква буде розібрана.» Можливо, Петро Іваницький також був священником, як і його батько, і після нього став парохом в Королівці, адже в інвентарі згадується, що він парох [13–14].

Ніяких прикрас окрім дерев'яних ікон у церкві не було. Біля церкви був закладений другий цвинтар. У XIX столітті навколо церкви інтенсивно будувалися єврейські будинки, і цвинтар почав перетворюватись на смітник. Тоді священник Домінік Стеблецький вирішив розібрати церкву, а весь церковний інвентар перенести до нової. На місці, де стояла церква, у 1879 році зведено пам'ятний хрест [26].

Також з інвентаря стає відомо, що справа була далеко не в єврейській громаді, яка нібито витіснила церкву, а самий стан церкви показує, що вона не підлягала ремонту. В інвентарі стоїть чітка умова, що після завершення будівництва нової церкви стара буде розібрана.

Далі іде опис інтер'єру церкви: «Цей вівтар, з різьбленою роботою і малярством барвисто позолочений, є вартісний. Приріст. Праворуч від головного

вівтаря знаходиться новий вівтар св. Анни. Перед головним вівтарем є встановлений іконостас, у якому лише нижні чотири вівтарні ряди образів – Христос, Пресв. Мати Божа, св. Миколай і св. Йоан – зображені» [14].

Походження цих ікон невідоме, але ікони, про які згадується, що були встановлені в іконостасі, збереглися до наших днів і встановлені в іконостасі нової кам'яної церкви Непорочного Зачаття св. Івана Хрестителя. Ікони в гарному стані, займають перший «намісний» ярус в іконостасі. Тільки остання ікона, про яку в інвентарі вказано ікона Івана Хрестителя, можливо через помилку перекладу або це дві різні ікони. На даний час це ікона Зачаття св. Івана Хрестителя. Також, поглянувши на ці ікони, я встановив, що ймовірно це саме ті ікони, про які згадується в інвентарі, адже розміри, форма, стиль, оформлення в усіх чотирьох іконах однакові. Також можна припустити, що один майстер малював ці ікони.

«Ліворуч від головного вівтаря є ... Пресв. Матері Божої. Ліворуч бічний вівтар з образом св. Онуфрія на дереві, синьо намальований і з різьбленою роботою оздоблений. Вибуток: вівтарі, які у друкованому інвентарі церковних речей з року 1785 при другій церкві під титулом Успіння Пресв. Діви Марії під № 29 і 30 перелічені, вибувають, оскільки ця церква через свій аварійний стан приблизно у році 1790 була розібрана, і ще придатні вівтарі до тепер існуючої церкви були взяті. Св. Анна...» [14]. Значить, після того як церкву на Запоточчі розібрали, церковне майно і ікони перенесли до міської церкви Івана Хрестителя на ринковій площі. У 1847 році було збудовано четверту, нову кам'яну церкву Непорочного Зачаття Івана Хрестителя. У шематизмі знаходимо дату 1851 р., скоріше за все це дата освячення церкви. Як можемо побачити, станом на другу половину XIX століття в Королівці вже була тільки одна церква. Пізніше, у 1894 році, був зведений Костел Різдва Івана Хрестителя. Церкву Непорочного Зачаття Івана Хрестителя було зведено за кошти Титуса Борковського, який володів Королівкою в ті роки; також він подарував ділянку для будівництва. Будівництво церкви відбулося при священникові Йосифі Соневицькому, який був парохом в Королівці з 1839 по 1863 рік. Будівництво церкви відбулося в 40-х роках. Про будівництво церкви дізнаємося з церковного інвентаря 10 лютого 1926 р.:

«Церква в Королівці є мурована з каміння; в році 1851 скінчена; вона зачала будуватись в році 1847; побудував сю церкву властитель Королівки Граф Тит Борковський. Стил ь тої церкви є романським, вид півовальний; на вході має дві менші вежі, на середині з права одна велика, на середині церкви є одна купола; церква благословенна під покровом Зачаття св. Йоана Хрестителя. Храм в році 1908 покритий бляхою; над головними входними дверима містився герб графа Борковського – «лебідь»» [15].

У повіті нарастив антифеодальний рух за відміну панщини. Налякані цією боротьбою, Титус Борковський вирішив збудувати церкву; зрозуміло, що на це вплинули обставини, і він був змушений якось задобрити народ. Окрім Королівки, він також видав кошти на будівництво церкви в Юр'ямполі [26]. Також в інвентарі за 1847 р. є відомості про будову церкви. Видно, що була певна домовленість між тодішнім священником та Дуніном Борковським, адже була укладена домовленість, що не пізніше року після збудування нової церкви стара буде розібрана. У селі існує безліч легенд про будівництво нової кам'яної церкви (дод. А) [14].

Опираючись на ці свідчення не можна, але вони дають уявлення про Титуса Борковського і його ставлення до підданих. Борковський покритив будівництво храму на 80 %, а 20 % ймовірно мали сплатити люди – це моя гіпотеза. На вимогу Борковського над входними дверима церкви був поміщений герб дому Борковських – білий лебідь, а над ним корона. Цей герб висів на церкві до 1932 року. Під час ремонтних робіт О. Райд розпорядився зняти герб, за що мав конфлікт з польськими жандармами. Відтоді герба більше на церкві не було. До 1939 року він зберігався в церкві в захристії, після чого безслідно зник. «Церква є 39 ліктів довга і 14 ліктів широка» - приблизно 30 м на 10 м, мурована з каменю, має півовальний вигляд у романському стилі. Спереду має три вежі, що ймовірно символізують Бога Отця, Ісуса Христа та Святого Духа або бічні вежі – апостола Петра і Павла, а середня – Ісуса Христа. Під бічними вежами в стіні є невеликі заглиблення для ікон чи фресок: з одного боку зображено апостола Петра, з іншого – Павла. На середині церкви одна баня, що символізує що Христос –

Глава церкви, або присутність Бога. Спочатку була крита гонтами, але у 1908 році перекрита бляхою, у 2012 р. – новою бляхою.

При вході по обох боках головних дверей знаходяться глибокі ніші з фігурами Ісуса Христа та Матері Божої, ймовірно скульптури нові. Збереглися оригінальні входні двері із замком, який досі використовується. Спереду по обох сторонах фасаду вмуровано чотири колони, частина з яких виступає назовні. Біля церкви, з правої сторони, у 1852 році побудовано кам'яну дзвіницю, криту гонтами. У 2016 році добудовано ще один поверх і перекрито новою бляхою. Станом на 1926 рік на дзвіниці знаходилось чотири дзвони: найбільший – 70 кг, другий – 48 кг, третій – 36 кг (куплений у 1922 р.), четвертий – 23 кг. На вежі церковній знаходилася 10-кілограмова сигнатурка (куплена 1922 р.). У 1914 р. було 7 дзвонів: 100 кг, 2 по 60 кг, 1 – 40 кг, 30 кг і 15 кг, і сигнатурка на вежі 10 кг. Під час світової війни дзвони забрано у 1915 р. до росії. У 1923 р. привезено старі дзвони з Варшави: три дзвони 70 кг, 48 кг, 23 кг, а дзвін 36 кг відправлено як пожертву парафіян. Зараз на дзвіниці знаходяться тільки два дзвони: менший – приблизно 15 кг, подарунок сім'ї Пішко, а більший – привезений лемками з Коростеня, відлитий у США в 1924 р. [15].

У 1869 році навколо церкви були посаджені липи. У 2021 році спереду церкви зрізали 6 лип, не через аварійний стан, а через недбалість людей. Аналізуючи церковний інвентар за 1926 р. та 1847 р., дійшов висновку, що церква будувалася не як нова окрема святиня, а наче як відновлення старої церкви. На це вказує те, що обидві церкви висвячені під покровом Непорочного Зачаття св. Івана Хрестителя. При будівництві враховано, що тут буде розміщено ікону Королівської Чудотворної Матері Божої. Спеціально під цю ікону було зроблено місце за головним богослужбним престолом «за вівтарем». Там змонтовано дерев'яний каркас – кіот, оздоблений різьбою, позолотою та колонами. По обох сторонах від чудотворної ікони знаходяться ікони св. Йосафата та Григорія Богослова. До чудотворної ікони ведуть невеликі сходи з обох боків від ікон. Не дивно, що розпис та стиль церкви виконані в блакитних тонах, як і вівтарі адже блакитний колір в християнстві є кольором Богородиці. У храмі є три богослужбних вівтарі. Головний вівтар – дерев'яний престол,

оздоблений дрібною різьбою в народному стилі, схожому на «гуцульське сухе різьблення». Зверху на престолі розташований кіот у формі ковчегу Старого Завіту. Зверху навколішках з обох боків – дерев'яні скульптури ангелів, а над ними символічне відкрите небо, яке підтримують чотири колони. Між двома ангелами знаходиться маленький кіот з образом Ісуса Христа, який до Королівки перевезли лемки.

Підлога в церкві спочатку була кам'яна, зверху пофарбована. У «святинищі» за іконостасом покладено плитку в блакитних тонах з автентичним візерунком; при складанні чотирьох плиток утворюється хрест. Ця плитка збереглася до наших днів, тоді як кам'яну підлогу замінили на дерев'яну у 1970 рр. У 2025 р. в церкві відбулися ремонтні роботи за іконостасом у «святинищі». Ремонт не був узгоджений із місцевими жителями та не проводився фахівцями з реставрації чи консервації. Після ремонту конструкція для чудотворної ікони була розібрана та винесена з церкви, ікони повісили на стіну, старі фрески замальовали, залишивши лише: «Тайну Вечерю», «Ісус молиться в саді Гетсиманському» та фреску на стелі з образом Бога Отця, Ісуса Христа та Святого Духа. Колір стін змінено з блакитного на світло-оранжевий, багато декоративних елементів замальовано, нанесено новий розпис.

Аналіз інвентаря церковного майна показує значну різницю між давнім майном та тим, що нині зберігається в церкві. Багато давніх ікон та церковних богослужбних книг безслідно втрачено. З цього чи малого списку (див. дод. 1 табл. 6) до наших днів дійшло тільки декілька книг. Щодо ікон в церкві по сьогоднішній день зберігається ікона Королівської Чудотворної Матері Божої. В інвентарі вказано надходження до церкви в 1730 році. Ця ікона була перенесена з монастирської церкви після того, як монастир пограбували і він не зміг надалі себе утримувати. Все майно перевезли до Камінця Подільського, а цю ікону монахи передали до місцевої церкви. Чудотворну ікону відреставрували у 2012 році. Коли ікону відреставрували, королівчани з процесією вийшли на зустріч і між Королівкою та Стрілківцями відбулася передача ікони, після чого її помістили на її законне місце, де вона зберігається й по сьогодні. Вважається, що ця ікона походить з 1600 року. Реставратори вважають, що ікону ймовірно

привезли з Італії, адже стиль зовсім не православної ікони. Чудотворною її стали вважати ще в 1780 році: «4 серпня 1780 року граф Дунін-Борковський розпорядився виділяти щорічно топлений лій для денного і нічного горіння лампади перед чудотворною іконою».

Церква в Королівці наділена двома відпускними днями, даними Апостольською столицею для церкви Непорочного Зачаття св. Івана Хрестителя: перший повний відпуст на Вознесіння Господнє даний 16/9 1910 р., другий повний відпуст на Непорочне Зачаття Матері Божої від самого празника і через цілу октаву, наданий 15/7 1923 р. Храмове свято «празник» на Зачаття св. Івана Хрестителя свято є рухомим, тому якщо випадає на будній день, переноситься на неділю.

4.2. Школа в Королівці

Народна школа в Королівці заснована і відкрита (на основі) революції Ц.К Намісництва від 18 січня 1819р. графінею Юліаною Дунін-Борковською фундацій ним актом, затвердженим 11 квітня 1827 р. Фундаторка зобов'язувалась протягом шести зимових місяців забезпечувати школу соломою для опалювання. На оплату вчителю виділялось два морги поля; готівкою виплачувалось 50 золотих ринських або 52 золотих ринських (австрійської валюти), а також натурою вісім корців збіжжя. На основі цього документа християнська громада в Королівці зобов'язувалася щороку платити 10 (золотих ринських)... і 4 $\frac{3}{4}$ корців збіжжя; єврейська громада (в Королівці) – 12 (золотих ринських) ...,а громада в Юр'ямполі готівкою 5(золотих ринських) і два корців збіжжя. Це в підсумку становило 80 (золотих ринських) 87 крейцерів, а натурою 14 $\frac{3}{4}$ корців збіжжя. [36] 2 корці збіжжя 11 гарців жита і стільки ж ячменю, що становить грошовою готівкою у річній квоті 283р. 50 кр. австрійської валюти, всього повинні сплачувати 97 з.р. 10 кр.

Першим тимчасовим вчителем при тривіальній школі в Королівці був Адам Андерст, який розпочав тут працювати 9 листопада 1830 р., маючи 30 років, римо-католицького віросповідання, розмовляв і писав по-польськи, по-українськи і по-німецьки; був кандидатом релігійно-педагогічного курсу при Ц. К. Головній школі, екзаменований.

Згідно документа Кудринецького деканельного Нагляду з датою «Іване Пусте, 12 червня 1845 р.» Адам Андерст на пропозицію Греко-католицької митрополичної консисторії у Львові затверджений крайовою владою на посаду постійного вчителя при тривіальній школі в Королівці від 20 травня 1845 р. /9262/. Згідно шкільних актів, Адам Андерст виконував обов'язки вчителя в Королівці аж до кінця свого життя, тобто до 1859 р., за скромну винагороду... 80 золотих ринських 37 крейцерів, а натурою 4 $\frac{3}{4}$ корці збіжжя, 2 морги поля, а в додаток з ласки колишнього власника Королівки графа Борковського користувався частиною городу «На Кривиці» опалом згідно потреби, замість соломи граф дозволив видавати з лісу повну кількість підвод лісу для школи і для вчителя. Згідно розповідей місцевих людей, а зокрема, його колишніх учні Адам Андерст свого часу був добрим педагогом як з моральної точки так і з точки зору навчання. Його школа була зразковою, а свідченням його праці є шкільні акти ведені дуже старанно. Похований вчитель на місцевому кладовищі в 2018 році могилу віднайшла директор Королівської ЗЗСО І-ІІ ст. могилу відновили. (див. дод. 1) [36]

Після смерті Адама Андерста посаду вчителя школи надано Грицині, який мав виконувати обов'язки тимчасового вчителя протягом одного року: від 1 вересня 1859р., до кінця серпня 1860 р. Про це свідчить класифікаційний каталог, на якому він поставив свій підпис.

Від 1 вересня 1860 р. до останнього /дня/ серпня 1867 р., тобто протягом 7 років без перерви, обов'язки тимчасового вчителя при місцевій школі виконував Гілярій Соневицький, син теперішнього місцевого пробоща з платою, яку отримували попередні вчителі. «Як свідчать шкільні акти, доля колишнього вчителя була сумною, оскільки... винагорода за його працю була надто скромною, до того ж громада своєчасно не виплачувала грошей і натуральних

оплат. В тій справі зверталися до австрійських властей /чортківського округу, а ті передоручали справи домінії. Звідтіля повідомляли війта або двірський обшар, і часто справа не рухалась. Вчитель мусів повторно звертатися до вищої влади, терплячи тимчасом голод і нестатки, користуючись мізерним грошом або якимись недоїдками, зібраними від кожного окремого господаря. У наведених вище фактах, я переконався особисто, коли у 1867р. зайняв посаду вчителя» [36].

Декретом вельможного греко- католицького митрополичого консистора від 20 серпня 1867 р. /91435/ на місце Гілярія Соневицького був призначений Ян Жолнеж , народжений в Журавні 20 вересня 1840 р. греко- католицького віросповідання, тимчасовим вчителем при місцевій школі. Він зайняв цю посаду 6 вересня 1867 р. з річною платою , описаною в 1 розділі «Хроніки». «Не в силі вижити з такої платні, наступного року я добивався переведення на іншу вчительську посаду з кращою оплатою. З приводу цього гмінна. Рада вирішила підвищити мені зарплату» як описано в першому розділі «Хроніки». З того часу оплата готівкою і в натурі становила 200 золотих ринських в.в. і не підлягала кодилій зміні аж до кінця серпня 18..р.» [36]

«Шкільний будинок знаходився в плачевному стані, стіни обвалювалися, рами у вікнах згнили, дах під час дощів пропускав воду, тому я був змушений підкладати посуд, бо лило на голову. Навколо будинку не було ніякої огорожі, він виглядав не як школа, а як корчма недбалого власника. На мої скарги протягом кількох років Ц. К . Староство в Заліщиках нагадувало місцевій гміні, щоб шкільний будинок реставрувати. Проте це не дало ніякого результату. Тому я був змушений був внести скаргу до самого Ц.К . Намісництва, додаючи до неї всі доручення Ц.К. Староства. Та скарга дала той результат, що Ц. К . Староство за дорученням Намісництва вислало до Королівки колишнього майстра і він привів школу трохи до порядку. Що стосується внутрішнього інтер'єру школи , навчального приладдя і іншого обладнання, то я застав кілька довгих лавок, високих, без формових, що хилилися з боку на бік; вони колись призначалися для 16-літніх підлітків, а не для дітей 6–12 років. Старий поламаний стіл, шкільна дошка складалася з трьох кусків дощок... З навчального приладдя знаходилося кілька шкільних книжок, 3 алфавітні таблички, – от і все» [36].

За періоду завідування громадою п. Адольфом Тхоржевським було виготовлено нову лавку, два столи та крісло; для школи придбано дзвінок, а ОШР у Чорткові, згодом у Заліщиках, забезпечила школу різноманітним навчальним приладдям. Водночас із Крайового фонду для вчителя та учнів із бідних родин у значній кількості надійшли відповідні педагогічні праці й навчальні підручники, чого раніше не практикували.

З огляду на те, що з року в рік дедалі більше дітей відвідувало школу (добровільно або внаслідок правного шкільного примусу, особливо після запровадження нового Крайового шкільного статуту 1873 р.), насамперед постало питання про розширення, а згодом і про спорудження (нової) школи. На цю мету було схвалено та зібрано кошти. Саме тоді трапилася сприятлива нагода (про що йдеться в I розділі «Хроніки»), і МШР шляхом обміну придбала один будинок під школу, а другий – шляхом купівлі. Обидва будинки, згодом було перебудовано на навчальні приміщення, які на той час задовольнили потреби місцевого населення [36].

Згодом виникла нагальна потреба подальшого розширення школи, тобто спорудження нового шкільного будинку, який мав постати через кільканадцять років. Окрім цих набутих будинків, школі належали город і сад, закладений на двох маєтностях. Після переїзду 1891 року до нового будинку вчитель отримав більше вільного часу й можливостей для відпочинку, маючи зручне помешкання, віддалене від міського руху та оточене садком. Також він отримав город, чого місцеві вчителі не мали протягом двох років, будучи позбавленими навіть будь-якої грядки.

На пропозицію графа Альфреда Борковського, колишнього власника Королівки, КШР 11 липня 1873 р. /95584/ заснувала при місцевій школі посаду дійсного (реального) вчителя. На підставі статуту від 2 травня 1875 р. КШР 22 червня 1875 р. реорганізувала посполиту школу в Королівці на етатову, перевівши її на новий ступінь з 1 вересня 1875 р. Заробітна плата постійного вчителя становила 450 золотих ринських. Зарплата на кінець грудня 1900 р. складала готівкою 506 золотих ринських, та 27 кр. 5 п'ятирічних додатків по 50

з.р. приносили 250 з.р. прибутку. Натурою вчитель отримував 8 корців збіжжя. Всього прибутки вчителя складали 800 з.р. [36].

У 1934–1935 навчальному році до школи записалося 354 учні: 74 римо-католики, 122 греко-католики, 158 іудеїв. Школа мала статус 6-класної (III ступеня). До інвентарю додано 3 нові лавки. Серед навчального приладдя придбано: глобус Ромера, скляну модель помпи, модель пожежного механізму, прилад для дистиляції води. Про те який було шкільне життя учнів та вчителів королівської школи в першій пол. XX ст. дізнаємося з книги «розпоряджень та оголошень» там детально описано що відбувалося в школі протягом року, настанови розпорядження батьківські збори, конференції педагогічного колективу та оголошення

На основі аналізу записів з книги розпоряджень і наказів школи можна простежити, яким було повсякденне шкільне життя та організація навчального процесу в тогочасному навчальному закладі. Документ свідчить про сувору дисципліну й чітку регламентацію майже всіх аспектів перебування учнів у школі – від початку навчального дня до поведінки під час перерв. Шкільне життя було побудоване на строгому порядку та постійному нагляді з боку вчителів. Учням заборонялося бігати, галасувати, самовільно виходити за межі школи. Навіть вхід і вихід з класів відбувався організовано, парами, що свідчить про виховання слухняності, дисциплінованості та колективної поведінки.

Запис також показує, що перерви не сприймалися як вільний час у сучасному розумінні. Вони перебували під повним контролем опікунів класів, які зобов'язані були постійно перебувати з дітьми, стежити за їхньою поведінкою та безпекою. Водночас перерви мали й практичне значення – для провітрювання класів та підтримання санітарного стану приміщень. Важливою рисою шкільного життя була висока відповідальність учителя не лише за навчання, а й за виховання, порядок і чистоту. Опікун класу відповідав за дисципліну учнів, їхній зовнішній вигляд, чистоту взуття та стан класного приміщення. Це свідчить про виховну функцію школи, яка виходила далеко за межі передавання знань.

Окремо простежується чіткий часовий режим: точний початок занять, заборона продовження перерв, обов'язкові передурочні вправи, молитва та спів.

Така організація навчального дня відображає поєднання освітнього, виховного й релігійного елементів у шкільному середовищі який є притаманний даному періоду. Діяльність учителів була чітко структурованою й підпорядкованою визначеним адміністративним і навчальним вимогам. Педагогічна рада виступала важливим органом колективного управління школою, де обговорювалися ключові питання навчального процесу та виконання приписів шкільної влади.

Порядок денний конференції показує, що значну увагу приділяли формальній документації та звітності. Зачитування протоколів попередніх засідань і звіт керівника школи про інспектування (госпітації) свідчать про постійний контроль за роботою вчителів і якістю навчання. Така практика вказує на систематичний нагляд та оцінювання педагогічної діяльності. Важливою складовою роботи педагогічного колективу було колективне обговорення навчальних програм. Пункт про зачитування та дискусію щодо будови, змісту й виконання програм свідчить, що вчителі не лише виконували затверджені вимоги, а й брали участь у їх осмисленні та обговоренні, що формувало спільне бачення освітнього процесу. Окреме місце на засіданні займало ознайомлення з циркулярами й розпорядженнями шкільної влади [36].

Батьківський комітет при загальній школі в Королівці відігравав важливу роль у забезпеченні повсякденних потреб учнів та підтримці навчального процесу. Його діяльність була спрямована насамперед на соціальну опіку над дітьми з бідних родин, а також на матеріальне забезпечення школи в умовах обмеженого фінансування. Розпочинаючи свою роботу, Батьківський комітет мав у своєму розпорядженні незначні грошові ресурси, тому кожен дохід здобувався шляхом організації різноманітних шкільних заходів та імпрез. Однією з перших таких ініціатив стало урочисте закінчення навчального року, яке дало змогу зібрати початкові кошти для подальшої діяльності комітету. Важливим напрямом роботи Батьківського комітету була організація харчування для школярів. Для бідних дітей надавалися безплатні сніданки та підвечірки, тоді як заможніші учні могли користуватися платним харчуванням за невелику оплату. Під час перерв діти отримували напої – молоко, каву або какао – та

порцію білого хліба. Допомога надавалася без урахування віросповідання, що свідчить про загальносоціальний характер діяльності комітету [36].

Окрім харчування, Батьківський комітет дбав про матеріальне забезпечення учнів. Закуповувалися та роздавалися взуття, одяг, білизна й інші необхідні речі для дітей, які їх потребували. Також значну увагу приділяли навчальним потребам школи: придбавалися зошити, олівці, навчальне приладдя, книжки для шкільної бібліотеки, моделі для навчання, аптечка з ліками та інше обладнання. Комітет активно залучався й до організації позанавчальних заходів. Було проведено курси вишивання, організовано шкільні екскурсії, під час яких бідні діти отримували харчування. Напередодні релігійних свят усім учням роздавали солодощі та пряники.

Початок 1939/1940 навчального року збігся з вибухом Другої світової війни. У неділю, 17 вересня 1939 року, до воєнних дій приєднався Радянський Союз. Саме цього дня радянські війська ввійшли на територію Західної України, зокрема й до Королівка. Напередодні цих подій директор школи Ізидор Яблонський, залишивши родину, емігрував до Румунії. Інші педагоги залишилися працювати на місці [26].

Встановлення радянської влади принесло на західноукраїнські землі нову систему управління, що охопила всі сфери суспільного життя, зокрема й освіту. Освітні перетворення мали як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних змін насамперед належало надання школі українського статусу. Від часу свого заснування навчальний заклад був польським і лише в період існування Західно-Української Народної Республіки (листопад 1918 р. – червень 1919 р.) функціонував як український. Збереглася книга наказів, що охоплює період від 22 серпня 1934 року до 24 вересня 1940 року. Перший запис українською мовою в ній датовано 26 жовтня 1939 року. Початкові записи відображають процес організації та формування нової школи в умовах радянської системи. Педагогічний колектив переважно залишився без змін. Єдиною відсутньою особою був колишній директор Ізидор Яблонський. Тимчасове виконання обов'язків керівника школи було доручено Стефану Демків, який з 1 січня 1940 року офіційно обійняв посаду директора. Водночас Івану Андрушківа було

призначено директором школи в Кривчу. До завершення навчального року до педагогічного складу долучилися нові вчителі: Ф. Мігала, Петро Гуляк, Р. Клінгер, Слава Гребенюк, С. Маргулес, Е. Медвінська, Марущак, Бондарук. На початку 1940/1941 навчального року Петро Гуляк, Марущак і Бондарук були звільнені з роботи, а Славу Гребенюк заарештували органи НКВС. 20 серпня 1940 року на роботу було призначено нових учителів: Ціпу Рімана, Р. Кадієвського, Дубину та Калашника. Для проведення навчання використовували приміщення колишнього Польського дому та одну пристосовану класну кімнату в будинку єврея Вахштайна. Із небагатьох відомостей, зафіксованих у книзі наказів, можна встановити перелік навчальних дисциплін і педагогів, які їх викладали. Зокрема, про це свідчить наказ щодо проведення відкритих уроків: Лазар Зоммерштайн – географія у 5 класі; Степан Демків – зоологія у 6 класі; С. Маргулес – математика у 6 класі; Клінгер – українська мова у 5 класі; Зоммерштайн – німецька мова у 5 класі.

Усі учні були переведені на один навчальний рік назад. У результаті функціонували два перші класи: один сформований ще в польський період, інший – уже за радянської влади. Через це семирічна школа тимчасово стала шестирічною. Лише у 1940/1941 навчальному році вона знову набула статусу семирічної неповно-середньої. У сусідніх селах – Стрілківцях і Сков'ятині – школи залишалися початковими. У 1940/1941 навчальному році в школі навчалося 379 учнів, а педагогічний колектив складався з 18 учителів. Шкільне життя зазнало суттєвих змін, які не практикувалися в попередній польській школі. Про це свідчать записи в книзі наказів, де зафіксовано запровадження нових заходів: відзначення новорічної ялинки, Міжнародного жіночого дня 8 березня, Шевченківських днів, організацію соціалістичного змагання між учнями й учителями, випуск стінних газет, проведення додаткових занять з метою ліквідації другорічництва. З виступу директора школи на педагогічній раді 30 березня 1940 року випливає вимога забезпечення стовідсоткової успішності учнів: учителі мали піклуватися про школярів так, щоб вони завершували навчальний рік без повторного навчання в класі. Крім того, було започатковано кущові об'єднання вчителів, відзначення 1 травня – свята

трудящих, річниць Жовтневої революції та дня сталінської конституції. Вивчення релігії було скасовано, натомість упроваджено нові предмети: німецьку мову з 5 класу, історію СРСР з 4 класу та російську мову з 3 класу. Проводилися шкільні й районні огляди художньої самодіяльності.

Від перших днів навчання радянська влада не довіряла місцевим педагогічним кадрам, тому направляла до Заходу України вчителів зі східних областей. Колишній учитель географії Йосип Бойчук зі Сков'ятина, який у 1939–1941 роках навчався в Королівській неповно-середній школі, згадував різницю між приїжджими та місцевими педагогами. Йшлося не про рівень освіти, а про зовнішній вигляд: учителі зі сходу були вкрай бідно одягнені, зокрема часто згадувалися Калашник і Бондарук. Виховані в радянському дусі, вони активно поширювали свої ідеологічні переконання серед учнів. Про так званий передовий досвід виховної роботи інформувала тогочасна преса, зокрема газета «Червоний жовтень» № 3 від 14 січня 1940 р. в публікації під назвою «Навчання по-новому» [26].

Після завершення Другої світової війни освіта на західноукраїнських теренах зазнала суттєвих змін. Школа в селі Королівка є показовим прикладом того, як відновлювалося навчання в умовах повоєнної руїни та кадрового дефіциту.

5 квітня 1944 року Королівка була звільнена від німецьких військ, що сприяло швидкому відновленню навчання в місцевій школі. Перші післявоєнні уроки відбувалися в умовах гострої нестачі шкільного приладдя: учні писали на клаптиках паперу та між рядками старих книжок. Педагогічний колектив складався зі Степана Демківа, Марії Жолевіч, Ванди Кравецівни, Софії Ковпак і Михайла Ковпака. Значна частина вчителів, серед яких Михайло Ковпак і Степан Демків, була мобілізована на фронт або переселена до Польщі, що призвело до гострої потреби у нових кадрах. Для початкових класів у Чортківському педагогічному училищі терміново готували вчителів. Першим директором школи у відновлювальний період стала Тетяна Зосим (Беднарчик), яка прибула зі східних областей України разом із групою вчителів. Під її керівництвом здійснювалася перебудова Польського Дому для пристосування його під

навчальні приміщення. Було відкрито дев'ять класних кімнат, що дозволило збільшити навчальні потужності, незважаючи на те, що школу все ще доводилося організовувати на дві зміни. У перші післявоєнні роки склад учнівського контингенту був нестійким: частина польських дітей вибула до Польщі, а замість них прибули переселенці з Лемківщини та Надсяння. Вчителям доводилося приділяти значну увагу мовній адаптації учнів. Від 1944 до 1950 року школа налічувала 250–311 учнів. Тетяна Зосим залишалася директором школи до 1951 року, активно викладала російську мову та літературу, історію та брала участь у відбудові матеріальної бази школи. Її діяльність відзначалася вимогливістю, але була спрямована на поступовий розвиток школи в складних умовах післявоєнного періоду.

З ініціативи вчителя Григорія Ковпака та підтримки батьківського комітету було розпочато процес відкриття середньої школи в Королівці. Наркомат освіти УРСР офіційно підтримав це рішення, і з 1 вересня 1952/1953 навчального року було відкрито середню школу з 8 та 9 класами. Протягом 1950-х років спостерігалася значна плинність педагогічних кадрів: у 1955 році половина колективу змінилася, що свідчить про нестабільність професійного середовища та потребу у підготовці нового покоління вчителів. Нові кадри прибували з педагогічних інститутів та училищ, зокрема Чортківського та Кременецького педагогічних закладів, що дозволяло частково компенсувати кадровий дефіцит.

У післявоєнний період управління школою здійснювалося на рівні Міністерства освіти УРСР, обласних та районних відділів освіти. Завідуючі райвно координували діяльність педагогів і контролювали виконання навчальної програми. Поступово, завдяки зусиллям керівників та педагогічного колективу, школа у Королівці розширила матеріальну базу, збільшила кількість класних кімнат і навчальних кабінетів, що дозволило перейти до однозмінного навчання і забезпечити доступ до середньої освіти більшій кількості учнів.

У другій половині 1950-х років в Королівській середній школі значно розширюється позакласна та освітня діяльність. На частині фундаменту колишньої гміни був збудований фінський будиночок, у якому розміщувався

шкільний краєзнавчий музей. У цей період також обладнано зразкову майстерню, завідувачем якої став учитель трудового навчання та фізичного виховання Петро Зелінський, який активно займався туристичною діяльністю. Розвиток позакласної роботи включав організацію предметних гуртків, художньої самодіяльності, екскурсій та походів, а члени краєзнавчого гуртка випускали шкільний журнал «Краєзнавець». Значною мірою музей і географічний майданчик використовувалися для проведення районних та обласних семінарів учителів історії та географії. У 1959 році школа організувала двотижневий похід у Карпати за участю учнів VII–X класів під керівництвом вчителів С. Панькевича, Й. Бойчука та П. Зелінського. Школа також займала призові місця на обласних конкурсах туристсько-краєзнавчої роботи, а члени гуртка отримували можливість проходити відпочинок у туристичних таборах на Кавказі. Значним досягненням у матеріально-технічному забезпеченні школи стало придбання автомобіля «ЗІЛ», що полегшило організацію екскурсій та поставку матеріалів. У 1961 році директором школи призначено Івана Скорика, який раніше очолював Глубічанську НСШ. У той же період, після смерті ксьондза Станіслава Вичесани, римо-католицький костел і парафіяльний будинок було передано школі. Парафіяльний будинок було використано для квартир вчителів, а костел переобладнано на спортивний зал. Під час внутрішнього переобладнання були зруйновані релігійні атрибути, зокрема орган, а верхівки веж демонтувалися за допомогою автомобіля та учнів школи.

У 1964 році через недостатню чисельність учнів дев'ятого класу та розкиданість шкільних приміщень виникла загроза закриття середньої школи. У зв'язку з цим розпочато планування будівництва нової школи. Спочатку проект передбачав одноповерхову будівлю на 90 місць, але після обговорень із батьківським комітетом та громадськістю проект змінено на двоповерховий. Будівництво, яке почалося навесні 1965 року, тривало до 1968 року, при цьому фундамент та перший поверх завершено за перший рік, другий поверх – до кінця 1966 року, а внутрішні роботи – на четвертому році будівництва. Остаточо учні перейшли до нового приміщення у січні 1970 року. З 1961/1962 навчального року у школі проводилась реформа середньої освіти: восьмирічні школи

переводилися на дев'ятирічні, середні – на одинадцятирічні. Перший випуск одинадцятого класу відбувся у 1964 році за чисельності учнів 317 осіб. У 1970–1990-х роках велика увага приділялася суспільно-корисній праці: посадці дерев і кущів, заготівлі кормів та виготовленню шпаківень. На початку 1980-х років у школі запроваджено виробниче навчання: хлопці навчалися тракторній справі, дівчата – зоотехнічним знанням, що забезпечувало підготовку до праці на тваринницьких фермах. Крім того, учні залучалися до роботи на навчально-виробничих комбінатах, що об'єднували школярів із сусідніх сіл. Шкільна бібліотека, створена в післявоєнний період у приміщенні колишньої пошти Тхоржевського, розміщувала твори українських та російських письменників, партійну та методичну літературу, періодичні видання. З 1977 року бібліотекарем працювала Софія Каліновська. У 2003 році бібліотека отримала нове просторе приміщення після добудови другого поверху. Після проголошення незалежності України з бібліотеки вилучено літературу радянських діячів, а фонд шкільних підручників систематизовано для цілорічного користування учнями. У 1990-х роках активність педагогічного колективу та громадськості проявлялася у відзначенні ювілеїв видатних педагогів, зокрема Івана Русенка та Григорія Ковпака, а також у залученні молоді до національного відродження та поширення національної символіки. Після 1991 року проводяться освітні реформи: переходять на 12-бальну систему оцінювання, запроваджується 12-річне навчання, а згодом – повернення до 11-річного, підвищується кваліфікація вчителів за категоріями та педагогічними званнями. Станом на 2008 рік у школі працювало 25 педагогів, серед яких 4 вчителі мали категорію «спеціаліст вищої категорії», 10 – «спеціаліст I категорії», 5 – «спеціаліст II категорії», 5 – «спеціаліст» [26].

4.3. Громадські організації

Найважливішою культурно-освітньою інституцією в Королівці, що виникла наприкінці XIX століття, була «Просвіта». Товариство було засноване у Львові 8 грудня 1868 року групою прогресивної академічної молоді, серед яких були Корнило Сушкевич, Михайло Коссак та Анатолій Вахнянин. Головною метою організації стала консолідація громадськості, духовенства та селянства навколо товариства. Фундаментальне завдання товариства сформулював Андрій Січинський, наголошуючи, що для здобуття самостійності народні маси мають піднятися до такого рівня освіти, щоб відчути свою громадянську та національну гідність. Завдяки зусиллям вчителів та священників мережа читалень і бібліотек швидко охопила всю Східну Галичину, де селян заохочували до читання преси та обговорення соціально-політичних питань. Популярність осередків зростає із появою при них хорів, драматичних гуртків та кооперативів [23; 26].

Початком створення «Просвіти» в Королівці вважається 18 серпня 1898 року. Згідно зі звітами за перший рік діяльності, осередок налічував 40 членів, а бібліотека мала 208 книг, серед яких найпопулярнішою була «Історія Русів». У 1900 році керівництво Виділом перебрали о. Іван Любович та Іван Ковпак, а кількість членів зростає до 118 осіб. Бібліотека поповнювалася часописами «Свобода», «Поступ», «Господар», а о. Домінік Стебелецький передавав релігійні видання «Місіонар». У 1903 році головою обрали о. Івана Бриковича. Наступний етап розвитку пов'язаний з о. Іваном Харуком, за часів якого розпочалося будівництво Народного Дому. До 1909 року книги зберігалися в приватному будинку Франка Кулачковського, де селяни (серед яких у 1910 році було 25 неграмотних із 75 членів) збиралися для колективного читання та дискусій [26].

У 1907 році з ініціативи о. Харука та Івана Ковпака почалося спорудження Народного Дому на місці колишнього смітника навпроти єврейської школи. Іван Ковпак особисто возив каміння власними кінями, заохочуючи інших мешканців до роботи. Урочисте відкриття відбулося у 1909 році — це був лише другий Народний Дім у всьому повіті. Мурована будівля, крита бляхою, оцінювалася у

12 тис. корон. Наявність власного залу дозволила проводити регулярні реферати на теми хліборобства, садівництва, бджільництва та боротьби з алкоголізмом.

Перша світова війна призупинила роботу, а майно було частково розграбоване. Лише 15 травня 1921 року Тернопільський воєвода дозволив відновити діяльність осередку. Новим головою став о. Віктор Райд.

У 1920-х роках активно працював драматичний гурток, який підготував п'єси «Украдене щастя», «Невільник» та «Різдвяна ніч». Дяк Софрон Врублевський організував хор, а його син Іларіон став видатним режисером та організатором масових заходів.

Незважаючи на внутрішні розколи у Борщівській філії у 1928 році, коли королівські просвітяни підтримали Петра Смаля проти Андрія Луніва, робота тривала. У 1929 році було проведено добудову Народного Дому для збільшення сцени. При читальні також діяло товариство «Сокіл».

У 1935 році на загальних зборах за участі представника філії др. Романівського наголошувалося на необхідності залучення жінок до просвітницької роботи та популяризації видань «Червоної Калини». Новим головою було обрано Йосипа Михайловського. Виховне значення та завершення діяльності «Просвіта» виховала кілька поколінь патріотів. Багато її членів (Михайло Ковпак, Іван Юрчук та інші) воювали в лавах УГА, а пізніше стали основою для підпілля ОУН та УПА в 40–50-х роках. 50-річна діяльність осередку була припинена 17 вересня 1939 року з приходом радянської влади. Товариство закрили, майно конфіскували, а Народний Дім перетворили на «сельбуд». Короткочасне відродження відбулося в роки німецької окупації під керівництвом Прокопа Квітецького.

Новітня історія «Просвіти» в селі почалася у 1993 році, коли в місцевій школі урочисто відзначили 125-річчя товариства, продовжуючи традиції патріотичного та культурного виховання молоді [23; 26]. Історія товариства «Просвіта» в Королівці є прикладом глибокої національної самосвідомості та стійкої культурно-просвітницької діяльності в умовах складних історичних подій. Воно стало осередком патріотичного виховання, просвітництва та

збереження національної ідентичності, відіграючи важливу роль у формуванні активної громадянської позиції не одного покоління українців.

4.4. Культура і традиції місцевих жителів

Важко сьогодні сказати про культуру Королівки в період середньовіччя та навіть в нові часи. Можна лише стверджувати, що читати вміли священики та дяки, монахи в монастирі та службовці на фільварку, що вели записи і підрахунку повинностей і облік праці кріпосних селян. У цьому розділі головна увага звернена на традиції та обряди наших предків. Ці традиції багато в чому збереглися і до наших днів.

Королівка, як поселення, виникла і розвивалась біля потічка, що витікає з Підкаменя і поповнюється допливами на Білячці. Саме тут і виникло перше поселення королівчан. Місце було вибране головню із-за того, що тут є джерела води і взимку буває затишніше від вітрів. Розширення поселення відбувалося вздовж потічка у напрямку до Нічлави. Із зростанням кількості дворів поселення почало «вилізати» з ярів на вище положені терени. Перші хати розміщались безсистемно, фронтом в основному до півдня. Була звичка будувати хати на «дідизні», а не на новому місці [26].

Свого окремого або особистого стилю будівництва хат Королівчани не мали – житла були типовими для Борщівського регіону. За розповідями старожилів, у містечку в XX столітті була криза землі, яка зберігалася ще з кінця XIX ст. Земля була дорога, тому селилися на таких ґрунтах, де хата ледве поміщалася. Тому й типи жител були різні. Були й такі хати, де жили дві сім'ї: хату ділили навпіл, а вже подвір'я і господарські споруди в кожного були свої. Хто мав змогу, той будував велику хату, а хто ні – малу. Покласти хату було не так просто: до цього готувалися, збирали матеріал, часто позичали, а потім відробляли. Зазвичай будівельні матеріали позичали в євреїв, оскільки вони були власниками крамниць. Збудувати хату самотужки тяжко, тому скликали толоку, що було непросто, бо якщо ти ні до кого не ходив на толоку, то й до тебе не

прийдуть. Однак толока також вимагала витрат – людей потрібно було нагодувати і ввечері дати горілки. Інші ж сім'ї, які були бідні, будували свої житла власноруч, що забирало чимало часу й зусиль, а саме будівництво відбувалося поступово. Спочатку ставили одну кімнату, у якій жили, а вже від тієї зводили решту [28].

Основними будівельними матеріалами які застосовували під час будівництва хат були глина деревина солома і камінь. В сільській архітектурі Борщівщини камінь посідав особливе місце повсюдне його використання створювало архітектурне обличчя сіл окреслювало їхні самобутні риси. З каміння споруджували різні господарські будівлі (льохи, стайні), криниці, огорожі. Каменем мурували підмурки берегів вулиць, дворів підводили краї терас, вимощували двори й доріжки, клали містки при в'їздах у двори, переходи через потоки, огорожували гноярні [20, с. 58].

Найчастіше житла будували з горизонтальною ознакою планування. Протягом часу планування житла удосконалювалось та змінювалось від звичного типу однокамерного до багатокамерного. За даними найбільш давніми типами планування, на Борщівщині в другій половині XIX ст. були такого типу: хата – сіни та хата – сіни – комора. Переважали трикамерні будівлі проте у класичному вигляді до початку XX ст. практично не збереглися [20, с. 59].

У кінці XIX – на початку XX ст. у регіоні, як і взагалі на півдні Поділля, поширеними типами жител були хати з двома рівнозначними чи різнозначними житловими приміщеннями, розділені сінями, а подекуди й без сіней, як, наприклад, хата приблизно кінця XIX ст. кілового типу будівництва в Королівці (рис. 1). На схемі бачимо тип житла з двома різнозначними приміщеннями (мала хата, хатина) — житлове приміщення та стайня. Між ними немає сіней [20, с. 59]. Використання житлових камер залежало від заможності господаря. У бідняцьких хатах, де не було можливості розмістити молоду сім'ю, хата використовувалась як рівнозначний тип, тобто ті кімнати, у яких колись не жили, а використовувались для чогось іншого, тепер ставали житловими кімнатами. При поділі хати батькам відходило менше приміщення, а молодій

сім'ї – більше, але все залежало від розміру хати й кількості кімнат. Були будинки такого типу планування, як на рис. 3, у такому випадку поділу житла не зробиш. Могли у коморі покласти піч для обігріву, і батьки могли там жити або деякий час жили усі разом у спільній кімнаті, а потім діти повинні були будувати собі нову хату. Або була така практика – добудувати ще одну кімнату до хати чи то ззаду, або в цьому варіанті збоку, і зробити вхід зі сіней.

У заможних господарів, де проживала, скажімо, одна сім'я, менше приміщення – хатина – переймала на себе основні побутові функції: місце для приготування їжі, там обідали та робили хатні справи, також там могли й ночувати. Скажімо, господарі лягали спати в малій хаті, а гостей клали у великій хаті. Такий тип називався різнозначним типом житла. Основним будівельним матеріалом була глина, на відміну від дерев'яного будівництва типу зі зруба, який не був типовим для борщівського регіону. Тут дерево відігравало роль каркасу, а основний об'єм стін та стелі складала місина – глина з соломою чи болотом, землею. Яку вживали у зведенні хат Поділля, був лесовидний суглинок чорного кольору. Формувався він тривалим нашаруванням пилу та перегною, він значився своєю в'язкістю, вологовідвідністю, а коли висихав – набирив дуже твердої форми. Пізніше на такому розчині ставили й хати з цегли. Чим саме буде хата мащена, визначав тип ґрунту, на якому будували хату: якщо там на обісті була глина – то з глини, а якщо земля та містить лемлю, а вже для обмазки та вирівнювання стін та стелі використовували глину, яку привозили [20, с. 60].

Кінець 19-го – початок 20-го століття – переважали житла каркасно-валькованої конструкції. Каркас складався з системи дубових стовпів, зв'язаних у верхній частині платвами. Спеціальних фундаментів не влаштовували – стовпи каркасу закопували в землю на глибину до метра. Глибина закопування могла змінюватись, все залежало від типу ґрунту, адже стовп потрібно було поставити на цілець – твердий ґрунт. На сипучих чи піщаних ґрунтах глибина була більша й могла досягати до 2 м. Такий тип будівлі називали «хата в закоп». На твердих кам'янистих ґрунтах стовпи встановлювали на камені, не заглиблюючи в землю, але тоді їх додатково скріплювали у верху крижбантами (перемичка, яка прибивалася до стовпа та платви, таким чином скріплюючи) [20, с. 61].

На початку ХХ ст. при зведенні хати майстри використовували антропометричні міри довжин, такі як цілець, лікті, п'яді, ступні. Цалем називали ширину великого пальця. Ступнею – крок. Лікоть рівнявся відстані від ліктя до кінчика середнього пальця, сажень – відстань між кінчиками середніх пальців розпростертих рук. П'яді – є два варіанти: 1) відстань між кінцями великого та середнього пальця, або 2) відстань між великим і вказівним. Довжину і ширину хати розміряли ступнями, висота хати залежала від росту майстра – відстань від долівки чи відземка до повздовжнього сволока (платви) рівнялася росту майстра, до цього могли додавати ще одну п'ядь.

Вказані міри перебували у прямому зв'язку з пропорціями тіла майстра і цим становили одну систему народних мір та довжин. При плануванні та розбитті хати спершу виміряли довгу стіну, по кутах вбивали кілки та натягували шнур. На око під прямим кутом відкладали ширину хати, перевіряючи відповідність довгої передньої та задньої стінки. Довжина хати трикамерного типу рівнялась 12–15 ступням, ширина – 6–7 (див. дод.) [20, с. 61, 62].

Найпоширенішим матеріалом для будівництва була сирівка. Це був дешевий спосіб, але займав багато часу. Спочатку викопували яму, в якій змішували глину із соломою чи сухою травою. Потім цю суміш вкладали у форми без дна, добре втрамбовували та рівняли верх. Цегла повинна була добре висохнути на сонці, що займало в середньому два дні. У Королівці поклади глини були лише за селом, а зрідка траплялися й у самому селі. Тому сирівку часто робили наполовину із землі та глини або ж узагалі із землі, вимішаної з соломою. Коли було достатньо сирівки, починали мурувати хату. Одні люди займалися муруванням, а інші доробляли сирівку [28]. У землю вкопували 12 сох у три ряди по чотири сохи. Їх розташовували у кутах приміщення та вздовж поздовжньої осі будівлі. На сохи укладали поздовжні платви й сволок, а поверх них — поперечні платви й сволочки. Часто гнізда в кутових з'єднаннях сох мали хрестоподібну форму — тоді в них одночасно запускали як поздовжні, так і поперечні платви. В іншому разі платви трохи виступали за рівень стіни, виступаючи приблизно на одну п'ядь. Далі вкопували в землю або встановлювали на камені дверні й віконні стовпи (варцаби, арцаби). Між стовпами каркасу вставляли довгі на всю

висоту стіни коли (риглі, стригульці), які виготовлялися з твердих порід деревини (граб, дуб, акація). У верхній частині коли закріплювалися в гніздах платви, а нижнім кінцем опиралися на невеликі камінці. Будівлі такої конструкції називали кільовані або «кілена хата». Відстань між колами становила приблизно 15 см. Простір між колами заповнювали добре вимішаною глиною або болотом із соломою [20, с. 61].

У Королівці кожен кіл каркасу обплітали соломою. Солому скручували в перевесло й обвивали кіл. Використовували здебільшого житню соломку, адже вона була міцнішою та довговічнішою за пшеничну. Іноді стіни заповнювали довгими стеблами соломи - «приколоткою». Їх заплітали поміж колами на зразок горизонтального плоту: один шар укладали в один бік, другий – у протилежний. Виготовлення кілків та каркасу хати вимагало чималих зусиль і великої кількості робочої сили, тому для такої роботи скликали толоку – до 20–30 людей. Чоловіки готували матеріал і збивали каркас, жінки плели перевесла з соломи, обплітали коли та місили глину [28]. На Борщівщині траплялись і безкаркасні будівлі. Серед них найбільшого поширення набула «бита хата», «хата в шихтах». Житла такої конструкції фіксуються і в Королівці. Появу цієї техніки інформатори пов'язують переважно з періодом Першої світової війни, проте у деяких селах вони мають більш давню традицію. Зводили такі будівлі на стрічковому Фундаменті, складеному з кам'яних плит. На плити встановлювали шихти (обкладину, виготовлену з системи дошок і колів). Ширина шихти – 40–60 см, висота – 50 см. Глину з половиною і тертою соломою вимішували; «гралями», закидали в шихти і добре утрамбовували дерев'яною «довбнею». Кути зв'язували перевеслами з «свидового» жита. Коли кладка висихала — шихти піднімали. На всю висоту стін йшло 4–5 шихт. Іноді зведення таких стін тривало впродовж цілого літа [20, с. 61, 62].

На Борщівщині стелі зазвичай мали вальковану конструкцію по дерев'яному каркасі. Основою такої стелі служила система сволоків: один поздовжній сволок і кілька поперечних сволочків (найчастіше три), які могли також називати «шустрами». У менших житлових приміщеннях іноді було лише один або два сволоки – поперечні чи поздовжні. Зазвичай сволок і сволочки

виступали нижче рівня стелі, утворюючи характерний «ребристий» рельєф. Рідше зустрічалися варіанти зі схованими сволочками, ще рідше – зі схованим сволоком. Таке рішення частіше використовували в менших житлових кімнатах, що також властиво для маломістечкової архітектури. Часто для каркасу та сволоків застосовували дуб. Існували кілька конструктивних варіантів облаштування стелі. На сволочки (або в пази сволочків) щільно укладали один біля одного дубові, акацієві чи грабові коли, які також називали «ділі». Поверх них насипали глиносолому або вкладали короткі вальки – «глевки» чи «балабухи». Інколи коли просто облітали короткими вальками.

Широкого поширення, особливо в будівлях початку ХХ ст., набула стеля з «мочульців». У цьому випадку кілки (або «стригульці») обплітали тонкими довгими вальками (в один пучок солом), після чого вкладали їх між сволочками — у спеціальні пази («гари») або на прикріплену «лиштву». Така техніка дозволяла щільно припасувати «мочульці» один до одного [20, с. 63]. Дахи на Борщівщині традиційно покривали солом'яними сніпками, виготовленими з недостиглої житньої солом, яку називали «свидовою соломою». Її обмолочували обережно, щоб колосся залишалося на стеблах, після чого вичісували («дергали на стяглах») від бур'янів та пошкоджених стебел («мерви»), і в'язали у сніпки – так звані «приколоти». Сніпки робили двох основних типів: «плоскі» та «стріхачі». Для «плоского» сніпка брали дві-три жмені (пуки) солом і в'язали їх ближче до кореня, у місці, яке називали «тузір». У «стріхачах» використовували більше солом і в'язали їх ближче до колосся. Повністю вкривати дах «стріхачами» могли дозволити собі лише заможні господарі. Зазвичай же на Борщівщині дах шили гладко: «стріхачами» обробляли лише роги, стріху й один-два ряди під самим гребенем, тоді як решту площі вкривали «плоскими» сніпками. На нижні ряди намагалися використовувати сніпки найкращої якості [20, с. 63].

Починали пошиття даху з південно-східного кута стріхи. Три «стріхачі», зв'язані міцним перевеслом, прикріплювали до кутової крокви. Поруч на лати укладали наступний сніпок. З кількох його стебел скручували перевесло, яким оббивали лату й кріпили сніпок, вкручуючи перевесло у вузол («перев'язь»)

попереднього сніпка. Таким способом продовжували далі пошивати дах. Завершували укриття даху укладанням валу з м'ятої соломи, який фіксували спеціальним перевеслом, що називали «кізлин» [20, с. 64]. Солома – використовували лише житню соломку. Черепиця – була двох типів: випалена або цементівка. Шифер – почали використовувати приблизно в 1960-х роках. Гонта – рідко зустрічалася, переважно нею вкривали храми.

Одяг українців у XVIII–XIX століттях мало чим відрізнявся від одягу жителів навколишніх сіл. Селяни носили одяг, виготовлений власноруч. Для цього використовували коноплі, овечу шкіру та вовну. Чоловіки, жінки й діти носили сорочки з домотканого конопляного полотна.

Кожен господар вирощував коноплі. Після першого цвітіння їх збирали і зв'язували у «горстки», які потім розкладали на триніжках для висихання. Після цього горстки клали у «мандлі» й мочили в Нічлаві, нижче моста, де їх прикріплювали камінням до коліків, щоб вони не пливли. Коноплі мокли в воді від тижня до півтора, залежно від температури. Після цього їх сушили й привозили додому. Коли погода дозволяла, коноплі «тіпали» на терлиці. Потім прядива складали в повісма, які чистили на спеціальних щітках, званих «дергавками». Вичищену пряжу пряли вручну на веретенах. Наприкінці 30-х років XX століття була винайдена прялка-візочок, яку приводили в рух ногою. З веретена мотали нитки на «мотовило». Зняту з мотовила пряжу називали мітком. Мітки клали в зільницю і золили попелом з качанів до того, як вони ставали білими. Вибілені мітки розкладали на віяшках, звиваючи їх у клубки, з яких потім снували нитки на «снувавці». Цей процес використовувався для створення основи для ткацтва. Ткачі, зокрема Ревуцькі з Королівки, виготовляли полотно.

У будні дні люди носили сорочки з домотканого полотна, а в неділю та святкові дні – з тонкого фабричного полотна. Влітку, зазвичай, ходили босі, але на святкові служби в церкві одягали взуття. В передвоєнні роки більшість селян вже носили взуття і влітку. Взимку чоловіки та жінки носили кожухи, а восени сардаки. У місті було багато євреїв, які займалися кушнірством та кравецтвом, виготовляючи кожухи, лейбики (короткі кожухи без рукавів) і шиючи зимовий та літній одяг [14, с. 532, 533; 15].

4.5. Єврейська громада села Королівка

Євреї – одна з найдавніших національних і релігійних меншин краю. Назва «жид» була цілком шанованою, без зневаги й не викликала у тернопільських євреїв, як і в усій Україні, образи. Слово «єврей» прийшло у Східну Галичину з Росії. Тернопільські євреї відзначалися побожністю, зберігали свої традиції, побут та одяг. Переслідування, як релігійні, так і соціальні, пояснювали «господньою карою за наші гріхи». Зосереджуючись у містах і містечках, займались торгівлею, ремеслом, лихварством, орендою землі, домашніми послугами. У Східну Галичину євреї прийшли з Польщі. Перша згадка про них відноситься до 1349 р., коли польський король Казимир Великий дозволив їм поселятися у Львові. У 1765 р. в Королівстві Польським був проведений перепис єврейського населення з метою оподаткування. В Кам'янецькому і Червоноградському повітах Подільського воєводства була зареєстрована така кількість євреїв у кагалах і парафіях: Більче – 69, Борщів – 301, Звенигород – 62, Королівка – 226, Кривче – 420, Кудринці-Озеряни – 704, Окопи – 236, Скала – 362. За переписом 1921 року на Борщівщині найбільше євреїв проживало у Борщеві – 1687, у Скалі – 1555 чол., у Мельниці – 1411, Озерянах – 1302, Королівці – 1161. У 1738 р. тут народився Яків Лейбович Франк. Він був засновником секти франкістів. Франк оголосив себе месією. Сторонники Франка виступили проти талмуду і рабинів. Тисячі примірників талмуду були спалені. Пізніше франкісти перейшли в християнство.

Найбільшого розвитку єврейська громада досягла в кінці XIX ст. Тоді вона була і найбільш багаточисленною. У 1877 р. вона становила 1200 чол. і зрівнялася з українською, яка також становила 1200 чол. Поляків у 1877 р. було 830. До 1900 року кількість євреїв виросла до 1596 чол. В єврейських сім'ях була більша народжуваність, ніж в українських, чи польських. Про це свідчать дані шкільної метрики. За 1888-1894 рр. народилося 574 дітей, з них: – 324 євреї, 261 – українці і 92 – поляки. В середньому за рік народжувалось 82 дітей, з них 46 євреїв, 29 українців і 17 поляків. У XIX ст. зберігалась ще дерев'яна синагога, побудована в середині XVIII ст. На її місці була збудована нова. Вона знаходилась на території між рибним цехом і будинком Василя Киянка. Друга

синагога була побудована за сучасною конторою колгоспу. Третя, яка одночасно була і школою, стояла на місці, де побудована хата П'ясецького Ярослава.

Після скасування панщини пани Борковські почали спродувати свої землі і фільварок. В 70-х років маєток Борковських купила родина євреїв Явеців. Першим власником був Берл Явец. На окопиську збереглися два надгробних пам'ятники Діни і Берла Яветців. Точної дати продажу маєтку не знайдено. Можна робити лише припущення по написах на пам'ятниках. Написи на чорних мармурових плитах зроблені німецькою мовою. Наступниками Діни і Берла були їх сини Гетцель і Георг. Гетцель жив на фільварку а Георг в Кривиці. Георг вихрестився в костелі на Міхала, Гетцельна Бронислава.

Відомим рабином в Королівці був Абрагам-Абуш Айзнер. Він був спочатку рабином у Богуші (Румунія), Городку Ягелонському (Львівщина) у 1877 р. він відмовився від посади рабіна, а натомість відкрив книжкову крамничку у 1879 р. Айзнер виїхав у Чернівці. Багато років рабином Королівки був Хаїм Розенберг. На цій посаді Х. Розенберг був до кінця Першої світової війни. Хаїм Розенберг був членом шкільної ради від єврейської громади. Він противився створенню сіоністських організацій.

Останнім рабином в Королівці був Абрагам Горн. Він загинув під час першої акції 1942 року. Абрагам намагався втекти з центру містечка, куди його привели німецькі конвоїри, в сторону р. Нічлави. На схилі яру біля єврейських лазень він був вбитий. Про трагедію його дочок розповів очевидець Михайло Соколик. Після Першої світової війни почали зростати сіоністські організації. Тут діяв клуб «Аматори культури», а також бібліотеки і драмгуртки, що працювали при молодіжних організаціях. В 1927 р. була заснована платна бібліотека Переса. 66 книг вартістю 428 золотих були на єврейській мові.

У 1929 р. в містечку виникла каса взаємодопомоги. За 1935-1936 рр. Вона дала 202 позики на суму 15090 золотих; серед тих, хто отримав позику, було 16 ремісників, 78 дрібних торгівців, 4 заробітчани, 15 землевласників і 15 різників. З цих даних можна зробити поверховий висновок про зайнятість єврейського населення. напередодні Другої світової війни. Єврейська громада (кагал) мала своє управління, одночасно входячи у загальну громаду містечка. Вплив євреїв

на прийняття рішень місцевої ради був значним. Адже вони мали значну кількість депутатів у ній. Так, наприклад, на виборах до місцевої ради у 1927 році було обрано 22 євреї (з загального числа 48 вибраних). Г. Гельбард став заступником голови міської ради. На виборах до міської ради 1939 року євреї висунули 79 кандидатур, але через початок Другої світової війни вибори не відбулися [26].

Наприкінці XIX ст. за стараннями лікаря Лазаря Файештайна в Королівці було відкрито єврейську школу барона Гірша для навчання хлопчиків торгівлі і ремесла. Барон Мозес Гірш (1831–1896) – відомий австрійський банкір і меценат. Він заснував багато фондів, що фінансували створення сільськогосподарських поселень в Аргентині, будівництво шкіл типу «Талмуд-Тора». Після великих пожеж в Стрию, Бережанах і Підгайцях частина погорільців переселились в Королівку. Для них Гірш виділив значні суми грошей для новобудов. Школа барона Гірша розміщала в дерев'яному будинку, що стояв на місці, де тепер знаходиться будка на автобусній зупинці. Цей будинок згорів у 1924 р. У ньому розміщалися польські жовніри-прикордонники. З невідомих причин будинок загорівся. Відвідували школу тільки хлопці. Дівчата навчалися разом з українцями і поляками в народній школі. В 1901р. в цій школі працювало 4 вчителі: Генрік Штернберг, Ісак Гюнсберг, Леонтина Шпрехерова і Гірш Сінгер. В акті візитації школи від 27 лютого 1904 р. зазначено, що вона володіла добротним будинком, гарним інвентарем, великим садом. Біля неї знаходився спортивний майданчик. При школі діяла бібліотека для бідних учнів. Школа була трьохкласною, навчання в ній тривало 6 років. Школу відвідувало 140 учнів із записаних 160. Учні першого і другого року навчання вивчали лише арифметику і читання польською і німецькою мовами. Учні третього і четвертого року вивчали ще українську мову. Учні п'ятого і шостого року навчання вивчали польську та німецьку граматику. Всі учні вивчали іврит та релігію [26].

Для читання польською мовою учні використовували «Книжку для читання» (три частини) і «Школа для молодих» (частина I) для читання українською мовою – «Буквар» і «Народну школу» (частина II); для читання німецькою мовою – «Буквар» Ульріха фон Бранка (4 частини); Для вивчення

армфметики – «Наука рахунків» (4 частини); для вивчення письма - «Граматика» польською та німецькою мовами. Єврейська школа в Королівці була єдиною в повіті, що фінансувалася з фонду барона Гірша. Та стався нещасний випадок: Гірш зайшов у великий холодильник, за ним закрилися двері і він там замерз. Фонд незабаром вичерпався і школа була закрита.

Після Першої світової війни кількість євреїв в Королівці продовжувала скорочуватись. Частина євреїв школи барона переселилась на Буковину. Інша частина разом з українцями і поляками подалась на еміграцію. Найбільше єврейських родин емігрувало до США. Наводимо список родин і кількість осіб, що емігрували (за даними нью-йоркського і гданського портів).

Таким чином, тільки в цих двох портах зареєстровано 180 емігрантів із 48 єврейських родин. Найбільше 155 осіб емігрували у США, до Канади – 18, Аргентини – 13, Палестини – 3, Бразилії – 1. Цікаві були звичаї євреїв з погляду на відрубну їх культуру і релігію [26].

На північно-східній околиці села порівняно добре зберігся єврейський цвинтар – окописько. Окописько має три частини, відокремлені одна від одної ровом. Кожна частина – це одне століття. Найближча частина до села – це XVIII ст., середня частина – XIX ст. і крайня від поля – XX ст. Надгробні пам'ятники мають назву мацеви. Плити виготовляють з сірого пісковика по декуди з червоного. Якщо на плиті символ квітки чи свічки – це гріб жінки, символ дерева означає, що це гріб чоловіка. Написи на гробах написані на івриті. В останні роки перед Другою світовою війною почали робити написи польською мовою. За австрійських часів написи на деяких гробах єврейської знаті зроблені німецькою мовою, зокрема такі написи зроблені на гробах колишніх власників Королівки - Яветців.

На королівському окопиську хоронили також євреїв з навколишніх сіл. Перед Другою світовою війною 95 % торгівлі було в руках євреїв. Значна частина євреїв займалася купівлею і продажем худоби. За австрійських часів худобу доставляли контрабандисти із росії. Вночі вони споювали варту на кордоні, переправлялися через р. Збруч, переганяли худобу на австрійський берег і до ранку добиралися до Королівки. Про королівських контрабандистів, що

займалися переправою худоби із російської імперії в Королівку описав єврейський письменник з Бучача, Шмуель Йосеф Агнон в оповіданні «Світло Тори».

Сюжет оповідання дуже простий. Денно і нічно молився в Королівці рабін Ашер Барух у своїй світлиці. Біля Тори, яку він вивчав, щоночі горіла свічка. На світло свічки орієнтувалися бантуші (контрабандисти, які вночі переганяли худобу з-за Збруча до Королівки, щоб тут дорого продати. Однак погасло світло в Королівці, бо помер набожний єврей. І збилися з дороги бантуші, до світанку блукали по околицях і до ранку не прибули на торговицю. З гнівом обрушився на них отаман: «Щоб животи вам потріскали, і всі кишки повиривало, злодійство кляте. Що робили цілу ніч?. Я вже думав, що ви попались, чи звірина вас поїла, і добро моє жерма пожерло. Сказали йому: пане, чим ми провинили-ся? Блукали впродовж ночі в хащах без стежки. Блукали всю ніч і рідного міста не знайшли. Повідали йому, як йшли, і як збиралися повернутися, і як світив їм вогник, і як вони йшли на цей вогник. Один вогник у місті і на нього, зазвичай, йшли, а цієї ночі не бачили світла, і смеркло перед ними місто, і сказали: погасло світло Королівки. Мовили пророчо, що мовили не відали: незабаром поширилась чутка, що помер р. Ашер Барух, і погасло світло Тори в Королівці».

Відомі були в містечку і євреї-ремісники. Серед інших кравці Голен-дер і Кавалек, бляхарі Мустер і Аба, столяр Готесфельд, шевці Крайсберг і Йоріш, кушнір Міллер, фотограф Геллер, механік і власник молотарки Гірш. Декілька євреїв займалися перевезенням людей до залізничних станцій Борщева і Заліщик. Вони мали обладнані залежно від погодних умов брички (фіякри). Найпопулярнішим перевізником був веселий Фрайко. В роки Другої світової війни становище євреїв погіршилося. У вересні 1939 року, із встановленням радянської влади, були націоналізовані всі приватні крамниці, млин Бретшнейдера, аптека Шварца. Ще до націоналізації більшість власників крамниць встигли поховати товари. Торгівці худобою, частина різників втратили свою роботу. Майно Яветців на фільварку, їхні землі також були націоналізовані.

На своїх посадах залишилися вчителі Зоммерштайн і Ріман в 1940–1941 рр. євреї призивалися на службу до Червоної армії. Встановити прізвища не вдалося,

крім Рудольфа Шварца і Аба. З початком радянсько-німецької війни частина королівських євреїв евакуювалися у Східну Україну. 7 липня в Королівку вступили угорські війська. В повіті була встановлена окупаційна німецька влада в особі лядвірта. Наприкінці серпня на території повіту появилися євреї, які були вигнані з Угорщини. Деяка частина угорських євреїв знайшла притулок серед єврейських сімей [26].

Незабаром на євреїв почалося гоніння. Їм було наказано здати всі цінні предмети. Виконати цей наказ повинен був «Юденрат» («Єврейська Рада») на чолі з Максом І лікштерном. При Юденраті була створена єврейська поліція, яка здійснювала каральні акції над самими євреями. Поліція мала сині мундири, на рукаві білу пов'язку з голубою зіркою Давида, «озброєна» була гумовими палицями, які пускала в хід до своїх земляків. Вона забезпечувала молодих євреїв на важкі примусові роботи, з яких вони вже не поверталися додому. В 1942 р. з навколишніх сіл до Королівки були переселені місцеві євреї. Їх розмістили в синагогах та домах заможних євреїв. 26 вересня, у свято Суккот, зранку німецькі війська оточили містечко. Рухаючись з околиць до центру, вони вигонили євреїв з домів на вулиці і супроводили їх на площу біля аптеки. Тут стояли вантажні автомобілі, якими відвозили євреїв до Борщева в гетто. Перед цим, серед євреїв поширювалися чутки, що їх будуть вивозити до Товстого, і там будуть спалювати. Тому багато євреїв намагались врятуватися втечею. Проте, при першій спробі втечі, їх вбивали на місці [26].

У другій половині дня перша акція по знищенню євреїв була закінчена. Ті, що залишилися живими, відвозили вбитих на окописько, і там їх хоронили. З цього часу ті євреї, що залишились не вивезені в гетто, не наважувались жити у своїх будинках і шукали притулку в місцевих українців чи поляків, або робили схрони в лісах, в балках. на крутих берегах річки Нічави в печерах.

У Борщеві євреїв розміщали в гетто, яке знаходилось в тій частині міста, що прилягала до залізничної станції. Гетто було огорожено колючим дротом, і вихід з нього суворо регламентувався охороною. Час від часу з гетто частина євреїв вивозилась у табір знищення Белзець. 22 жовтня відбулась друга акція, після якої єврейська громада Королівки перестала існувати. Всім, хто залишився

живим, було наказано протягом 24 год. переїхати в боршівське гетто. Та ніхто добровільно не поїхав. На території фільварку (лігеншафті) ще залишалось декілька десятків євреїв, які там працювали. Цей табір примусової праці проіснував до кінця сільськогосподарських робіт 1943 року. Його ліквідували восени. Більшість євреїв була розстріляна на місці. Із більш як понад 1000 євреїв у 1944 році уціліло біля 100 чол. Декілька єврейських сімей врятувалося у печері, яку тепер називають «зерною». Про трагічну долю королівських євреїв розповідають старожили: Гольдберг Маня (Гриців Марія), уродженка Королівки, з 1945 р. жителька Борщева. У 1992 р. емігрувала до США, проживає в Клівленді (штат Огайо) [26].

«Після страшних подій 26 вересня наша родина переховувалася у різних наших знайомих Але довго на одному місці не затримувалися, бо з Чорткова приїздила німецька поліція і робила обшуки у підозрюваних українців і поляків. Деякий час ми ховалися у лісі, та коли настали холоди, ми перебралися до печери у селі Більче. Там ми перебули зиму, та навесні німці підірвали вхід до печери. Та Нісько Штермер знайшов інший вихід. Ми перейшли в ліс Ясенівець і почали шукати нового сховку. 1 травня 1943 р. Нісько Штермер першим увій-Н. Штермер у польській армії 1936 р. шов в печеру в Поповій Ямі (тепер печера «Озерна»). Тут ми перебували майже рік до 12 квітня 1944 року. В печеру спустились чотири сім'ї в кількості 24 чол. Пізніше до нас приєднались ще 13 чол., які раніше переховувалися в різних місцях. Серед нас були наші старші батьки, жінки і діти. Старшим був Н. Штермер. Він служив в польській армії, мав певний досвід життя у складних умовах. У печері була вода, ми обладнали примітивні печі, з ліса приносили дрова і готували їжу. За продуктами ми виходили у нічний час. Дещо з одягу і тканин (невеликі запаси з колишніх крамниць) ми обмінювали у Королівці і деколи у Стрілківцях. Але цього було замало, щоб прогодувати 37 чол. Та нам допомагали добрі люди. Ми навіть всіх їх не знали, бо приносили вони продукти і лишали недалеко від входу в печеру. Ніхто нас не видав. Ми вижили. Тепер я вже добре не пам'ятаю прізвища тих 13 чол.

Коли ми вийшли з печери, то зразу пішли до Костецьких, що жили біля окописька. Вони нам допомогли трохи відійти від нужденного життя під землею. Наші хати були поруйновані, і ми зупинилися у будинку Фус, який порівняно добре зберігся. До нас приходили інші євреї, які чудом врятувались, і ми вирішили перебиратися до Борщева, щоб разом з поляками виїхати в Польщу. Хоча війна наближалася до кінця, але спокійного життя в перші післявоєнні роки не було. Частина королівських євреїв залишилася в Борщеві, деякі переїхали в Чернівці. Така наша трагічна доля. Маня Гольдберг вийшла заміж за хлопця Гриціва із Верхняковець, працювала у відділі культури, а після смерті чоловіка виїхала до родичів у США в м. Клівленд, штат Огайо. Разом з нею виїхали і інші члени її родини. Марія не пориває зв'язків з Королівкою. Коли приїздить в Україну, - то Королівки не минає [26].

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі здійснено комплексне історико-краєзнавче дослідження історії села (містечка) Королівка від часу перших слідів заселення до подій XX століття. Метою дослідження було всебічне висвітлення процесів формування населеного пункту, його соціально-економічного, культурного та демографічного розвитку в контексті загальноісторичних подій регіону Галичини та України загалом.

У ході дослідження встановлено, що територія Королівки була заселена з найдавніших часів, про що свідчать археологічні матеріали різних історичних епох – від доісторичного періоду до часу Київської Русі. Попри відсутність точної дати заснування поселення, аналіз писемних джерел дозволив окреслити перші достовірні згадки про Королівку у другій половині XVI століття та розглянути кілька науково обґрунтованих версій походження назви населеного пункту.

Дослідження розвитку Королівки в ранньомодерний період показало, що поселення поступово перетворювалося на важливий локальний осередок ремесел і торгівлі. Встановлення статусу містечка у XVIII столітті та адміністративні реформи австрійської влади сприяли формуванню міської інфраструктури, зміні соціальної структури населення та активізації економічного життя. Значний вплив на соціально-економічні процеси мали аграрні реформи, зокрема скасування кріпосного права, яке, попри позитивні зміни, супроводжувалося низкою соціальних проблем для селянства.

Окрему увагу в роботі приділено подіям Першої світової війни, що стали переломним етапом в історії Королівки. Військові дії, окупаційні режими, масові мобілізації та епідемії призвели до глибокої економічної кризи, значних людських втрат і демографічних змін. Війна зруйнувала традиційні форми господарювання та суттєво погіршила соціальне становище населення. Надзвичайно трагічними для Королівки стали події Другої світової війни та період німецької окупації. У роботі проаналізовано радянізацію краю, репресивну політику радянської влади 1939–1941 рр., а також злочини нацистського режиму проти цивільного населення. Особливе місце відведено

висвітленню Голокосту та знищенню єврейської громади Королівки, яка до війни відігравала важливу роль у соціально-економічному житті містечка.

Вагомою складовою бакалаврської роботи стало дослідження духовного й культурно-освітнього життя Королівки. Історія Церкви, школи, товариства «Просвіта», діяльність захоронки та розвиток місцевої культури засвідчують високий рівень громадської активності населення та його прагнення до збереження національної ідентичності в умовах політичних змін і зовнішнього тиску.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що історія Королівки є типовим, водночас унікальним прикладом розвитку галицького містечка, доля якого тісно пов'язана з ключовими історичними процесами Центрально-Східної Європи. Проведене дослідження не лише розширює знання з історії рідного краю, але й створює наукове підґрунтя для подальших краєзнавчих, історико-демографічних та музейних досліджень, а також може бути використане в освітній і просвітницькій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Archiwum Główne Akt Dawnych (далі – AGAD). Parafia Korolówka, dekanat Jazłowiec. Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów dla miasta Korolówka i wsi: Juriampol, Nowosiółka Kostiukowa, Szuparka, Chudjowce, Skowiatyn, Szyszkowce. Zespół 1/301/0/–/1924. – Daty: 1901–1912. URL: szukajwarchiwach.gov.pl (дата звернення: 06.02.2026).
2. AGAD. Parafia Korolówka, dekanat Jazłowiec. Księga metrykalna urodzeń, ślubów i zgonów dla miasta Korolówka i wsi: Juriampol, Nowosiółka Kostiukowa, Szuparka, Chudjowce, Skowiatyn, Szyszkowce. Zespół 1/301/0/–/2057. – Daty: 1872–1900. URL: szukajwarchiwach.gov.pl (дата звернення: 09.02.2026).
3. AGAD. Parafia: Borszczów. Dekanat: Jazłowiec/Borszczów. Księga metrykalna ślubów dla miejscowości: Borszczów, Juriampol, Nowosiółka Kostiukowa, Korolówka, Łanowce, Kozaczyzna, Muszkatówka, Piszczatyńce, Słobódka, Strzałkowce, Wierzchniakowce, Wołkowce, Wysuczka. Zespół 1/301/0/–/2056. – Daty: 1872–1900. URL: szukajwarchiwach.gov.pl (дата звернення: 11.02.2026).
4. AGAD. Parafia: Borszczów. Dekanat: Jazłowiec/Borszczów. Księga metrykalna ślubów dla miejscowości: Borszczów, Juriampol*, Nowosiółka Kostiukowa**, Korolówka, Łanowce, Kozaczyzna, Muszkatówka, Piszczatyńce, Słobódka, Strzałkowce, Wierzchniakowce, Wołkowce, Wysuczka. Zespół 1/301/0/–/68. – Daty: 1872–1885. URL: szukajwarchiwach.gov.pl (дата звернення: 11.02.2026).
5. AGAD. Parafia: Borszczów. Dekanat: Jazłowiec/Borszczów. Księga metrykalna ślubów dla miejscowości: Borszczów, Juriampol, Nowosiółka Kostiukowa, Korolówka, Łanowce, Kozaczyzna, Muszkatówka, Piszczatyńce, Słobódka, Strzałkowce, Wierzchniakowce, Wołkowce, Wysuczka. Zespół 1/301/0/–/1658. – Daty: 18–1885-1900. URL: szukajwarchiwach.gov.pl (дата звернення: 16.02.2026).
6. AGAD. Parafia: Borszczów. Dekanat: Jazłowiec/Borszczów. Księga metrykalna ślubów dla miejscowości: Borszczów, Juriampol, Nowosiółka Kostiukowa, Korolówka, Łanowce, Kozaczyzna, Muszkatówka, Piszczatyńce, Słobódka,

Strzałkowce, Wierzchniakowce, Wołkowce, Wysuczka. Zespół 1/301/0/–/1658.
 – Daty: 1885-1900. URL: szukajwarchiwach.gov.pl (дата звернення: 16.02.2026).

7. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. Р-3572. Оп. 2. Спр. 128. Арк. 282.
8. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3572. Оп. 2. Спр. 132. Арк. 94.
9. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-485. Оп. 1. Спр. 305. Арк. 40.
10. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-485. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 39.
11. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-485. Оп. 1. Спр. 306. Арк. 51.
12. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-487. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 46.
13. Інвентар церкви Непорочного Зачаття Івана Хрестителя за 1847 р. с. Королівка.
14. Інвентар церкви Непорочного Зачаття Івана Хрестителя зі 1926 р. с. Королівка.
15. Конскрипція опис парафіян матерної греко-католицької церкви в Королівці повіт Борщів Деканату Кудриницького Єпархії Станіславської за 1936 р.
16. Книга розпоряджень і оголошень народної початкової школи с. Королівка 1934–1936 рр.
17. Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник / ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. Борщів: МП «Чумацький шлях», 1993. Вип. 3. 93 с.
18. Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник / ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. Борщів: КТ «Джерело», 1993. Вип. 4. 100 с.
19. Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник / ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. Борщів: КТ «Джерело», 1996. Вип. 8. 151 с.
20. Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник / ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. Борщів: КТ «Джерело», 2006. Вип. 11. 121 с.
21. Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник / ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. Борщів: КТ «Джерело», 2019. Вип. 13. 152 с.
22. Мельник І. Товариству «Просвіта» – 145 років: стаття. URL: <https://zbruc.eu/node/16373> (дата звернення: 05.04.2025).
23. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Чернівці, 1998. 403 с.

24. Опис народного строю з світлина від Кривоніс Вікторії. Приватний архів автора.
25. Панькевич С. Д. Королівка. Сторінки історії. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. 84 с.: іл.
26. Перший Захоронці – 120 років: стаття. URL: <http://ichistory.org.ua/2016/12/02/pershij-zahorontsi-120-rokiv/> (дата звернення: 10.12.2024).
27. Приватний архів автора.
28. Приватний «Музей народного побуту та історії села Королівка».
29. Спогади Росивчак Ольги. Приватний архів автора.
30. Спогади Яструбчак Лідії. Приватний архів автора.
31. Спогади Каськун Ганни. Приватний архів автора.
32. Хроніка Сестер Службниць Захоронки с. Королівка 1926–1946 рр.
33. Хроніка школи с. Королівка 1819–1937рр.
34. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1902. Арк. 63.
35. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1903. Арк. 74.
36. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1904. Арк. 56.
37. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1905. Арк. 65.
38. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1906. Арк. 66.
39. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1907. Арк. 90.
40. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1908. Арк. 58.
41. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1909. Арк. 57.
42. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1910. Арк. 74.
43. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1911. Арк. 107.
44. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1912. Арк. 63.
45. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1913. Арк. 62.
46. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1914. Арк. 92.
47. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1915. Арк. 51.
48. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1916. Арк. 90.
49. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1917. Арк. 65.
50. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1918. Арк. 84.

51. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1919. Арк. 117.
52. ЦДІАЛ України. Ф. Р-618. Оп. 2. Спр. 1920. Арк. 127.
53. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1890 р.
54. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1892 р.
55. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1910 р.
56. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1912 р.
57. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1929 р.
58. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1930 р.
59. Шематизм всього кліра греко-католицький Єпархії Станіславської за 1935 р.
60. Історія Борщівського краю: зб. ст. та матеріалів. Т. 1 / упоряд. Л. Грабик та ін.; [вступ. ст. М. Сохацького]. Львів; Борщів: Растр-7. 2024. 602 с.: іл., фото.
61. Історія Борщівського краю: зб. ст. та матеріалів. Т. 2 / упоряд.: Леся Грабик [та ін.]; Борщів. обл. краєзнав. музей. 2025. 717, [1] с. : іл., фот.

ДОДАТКИ

Чисельність населення Королівки (1766–1934 рр)

Роки	Кількість дворів	Загальна кількість населення	З них за віросповіданням			
			Греко-католиків	Римо-католиків	юдеїв	інші
1762	151	-	128 сімей	-	13 сімей	-
1787	145	-	-	-	35 сімей	-
1810	196	813	205 сімей	-	-	-
1820	170 хр. дв	-	-	-	-	-
1877	-	3444	1200 чол.	-	1200	-
1890			1230	-	-	
1892			2149	499	1111	9
1900	-	3769	-	830	1596	-
1905	-	3569	1843	-	1240	-
1910	-	3531	1483	486	1240	-
1912		-	1700	486	1300	-
1914	-	3352	-	-	-	-
1921	611	3127	1356	-	-	-
1925	-	-	1600	600	1400	-
1927	-	3576	-	-	-	-
1929	-	-	1600	1040	1400	-
1930	-	-	1600	1040	1400	-
1931	-	3052	1288	732	1028	4
1934	620	2947	-	-	-	-
1935	-	-	1600	1040	1400	-
1936	667	-	-	-	-	-
1938	-	-	1600	1040	1400	-

Дані про народжуваність серед людей римо-католицького віросповідання

Рік	Загальна кількість	Рік	Загальна кількість	Рік	Загальна кількість
1816	1	1833	5	1850	22
1817	9	1834	6	1851	17
1818	18	1835	5	1852	25
1819	13	1836	6	1853	-
1820	9	1837	-	1854	17
1921	6	1838	5	1855	21
1822	17	1839	19	1856	-
1823	7	1840	8	1857	27
1824	12	1841	18	1858	9
1825	13	1842	13	1859	24
1826	-	1843	17	1860	18
1827	11	1844	18	1861	11
1828	4	1845	23	1862	25
1829	16	1846	21	1863	16
1830	7	1847	11	1864	-
1831	4	1848	22	1865	9
1832	-	1849	20	-	-

[26, с. 56–62].

Таблиця 3

Кількісні показники

Рік	Загальна кількість	Рік	Загальна кількість	Рік	Загальна кількість
1872	16	1897	26	1923	16
1873	23	1898	26	1924	21
1874	19	1899	23	1925	15
1875	27	1900	30	1926	20

1876	27	1901	27	1927	15
1877	21	1902	29	1928	17
1878	18	1903	30	1929	16
1879	22	1904	32	1930	21
1880	23	1906	28	1931	15
1881	18	1907	24	1932	21
1882	7	1908	25	1933	13
1883	23	1909	22	1934	13
1884	20	1910	28	1935	14
1885	22	1911	29	1936	15
1886	27	1912	23	1937	16
1887	24	1913	-	1938	13
1888	26	1914	25	1939	17
1889	22	1915	8	1940	14
1890	21	1916	12	1941	14
1891	26	1917	12	1942	12
1892	31	1918	12	1943	9
1893	17	1919	12	1944	7
1894	34	1920	13	-	-
1895	20	1921	24	-	-
1896	9	1922	22	-	-

[37–55].

Таблиця 4

Дані про народжуваність осіб греко-католицького віросповідання

Рік	Загальна кількість	Рік	Загальна кількість	Мертво- напожен	Рік	Загальна кількість	Рік	Загальна кількість
1847	49	1883	143	2	1906	59	1929	35
1848	35	1884	77	1	1907	56	1930	41
1849	46	1885	72	1	1908	68	1931	44
1850	33	1886	61	1	1909	58	1932	46
1851	42	1887	60	1	1910	56	1933	31

1852	46	1888	75	5	1911	71	1934	35
1853	47	1889	66	4	1912	54	1935	32
1854	47	1890	66	5	1913	37	1936	35
1855	58	1891	66	4	1914	46	1937	34
1856	44	1892	63	4	1915	34	1938	34
1857	40	1893	73	1	1916	27	1939	46
1858	43	1894	63	4	1917	32	1940	38
1859	59	1895	54	3	1918	10	1941	20
1860	46	1896	71	1	1919	33	1942	24
1861	52	1897	70	5	1920	41	1943	23
1862	70	1898	57	2	1921	65	1944	19
1863	60	1899	71	2	1922	44	-	-
-	-	1900	69	4	1923	54	-	-
-	-	1901	91	2	1924	40	-	-
-	-	1902	60	1	1925	40	-	-
-	-	1903	71	2	1926	40	-	-
-	-	1904	60	0	1927	39	-	-
-	-	1905	51	0	1928	38	-	-

[9–11].

Таблиця 5

Динаміка приросту населення Королівки в 1990–2009 рр.

Роки	Кількість населення	Народжуваність	Смертність	Природний приріст
1990	1214	13	16	-3
1991	1210	15	24	-9
1992	1206	15	13	+2
1993	1226	13	19	-6
1994	1233	17	12	+5
1995	1235	10	27	-17
1996	1188	11	23	-2
1997	1194	11	23	-2

1998	1181	10	25	-5
1999	1187	13	21	-8
2000	1153	8	19	-11
2001	1163	9	21	-12
2002	1129	8	29	-21
2003	1151	10	16	-6
2004	1063	14	21	-7
2005	1067	12	30	-18
2006	1065	8	28	-20
2007	1050	9	21	-12
2008	1030	5	25	-20
2009	1041	9	13	-3
2010	1041	10	13	-3
2011	1041	10	19	-9
2012	1015	10	17	-7
2013	997	9	24	-15

[7–8; 12].

Таблиця 6

Церковний інвентар (1926 р)

№ з/п	Кількість	Предмет	Стан	Примітки
1	1	Часослов великий вид. 1859 р.	Поганий стан	
2	1	Псалтир вид. 1792 р.	-	
3	1	Псалтир вид. 1872р.	Середній стан	
4	1	Октоїх	Поганий стан	
5	1	<i>Треролеобіон</i> вид. 1841	-	Тріод
6	1	<i>Ірнольобіон</i> вид. 1871	-	Ірмологіон

7	1	Тріод постна вид. 1753	Поганий стан	
8	1	Тріод цвітна вид 1788	-	
9	1	Ізборник вид. 1873	-	
10	1	Служба Непорочного Зачатіє Матири Божої з р. 1901р.	-	
11	1	Акафісник вид. 1864	Поганий стан	
12	1	Іренольобійон вид. 1757 р.	Середній стан	Ірмологіон
13	1	Апостол вид. 1719 р.	Середній стан	
14	1	<i>Нерозбірливо написано</i>	Нове	З 1909 р.
15	2	Служебники з р. 1806	Середній стан	
16	1	Служебник дияконський вид. 1842	-	
17	1	Служебник малий з підкладами нот 1893 р.	-	
18	1	Євангеліє покрите ... мосяжною окови з 1896 р.	Нове	
19	1	Євангеліє шкіряна оправа з 1897 р.	Нове	
20	1	Євангеліє ... з 1722 р.	Середній стан	
21	1	Євангеліє ... з 1690р.	Поганий стан	
22	5	Требників з р. 1) 1761, 2)1784 3)1873 4)1873 5) 1898	1 Поганий	

			стан, 2-5 середній стан	
23	1	Катехизм <i>більший</i> з 1902р.	Середній стан	
24	1	Псалтир повсякденний о. Спосарчука з року 1904	Нове	
25	1	Служба Св.	-	

[15].

Додаток А

Легенда

«Був граф, який будував церкву, і він хотів сам її побудувати без чиеїсь допомоги. Казали люди, що він її буде як пам'ятку. Як поклав він церкву і вона вже була готова, художники домальовували церкву. Поклав він при вході око, нібито його, а під ним підписав своє прізвище золотими буквами. Була в селі жінка бідна, мала пару козей, які її годували, і гонила вона щодня пасти їх. Коли гонила додому, вурвала троха бурину і гонила кози прямо пропри церкву, а коло неї стояли воли, які підвозили матеріали. І кинула їм того бурину – стало шкода їй волів, думає: «Ай, візьму і кину, нехай хоч наїдяться». А Бог це все бачив і записав їй це.

Приходить граф до церкви, дивиться, а під його прізвищем – прізвище тієї жінки, що дала волам бурину. Дуже розлютився граф і наказав замалювати, хай лиш його буде. Та на другий день все одно з'явилося прізвище тієї жінки. Тоді він поклав при церкві сторожу, аби зловити того, хто малює прізвище. На другий день, хоч сторожа стерегла, знов з'явилося прізвище тієї жінки.

Але був у селі один мудрець, який усе знав, і пішов граф до нього і каже: «Плачу, скільки скажеш, тільки знайди мені того, хто кладе підпис». Мудрець закликав ту жінку і став розпитувати, чи якимось чином вона причинилася до того. Та жінка каже: «Хто я така, щоб мене до того допустили? Я лиш як ішла пропри церкву, кинула волам бурину, бо шкода мені їх стало». Тоді мудрець

зрозумів. Граф дав собі спокій, і прізвище жінки так і залишилось під прізвищем графа».

Додаток Б

Список священників, що служили в Королівській парафії

- 1784–1839 – Зінкевич Іван – парох
- Сотрудники: Солукович Іван і Зінкевич Софроній
- 1839–1863 – Соневицький Йосиф – парох
- 1863–1864 – Балицький Йосиф – завідатель
- 1867–1914 – Стеблецький Домінік – парох

Сотрудники

- 1900–1905 – Брикович Іван
- 1905–1907 – Любович Іван
- 1907–1914 – Харук Іван
- 1914–1921 – Харук Іван – завідатель
- 1921–1922 – Райд Віктор – завідатель
- 1922–1942 – Райд Віктор – парох
- 1942–1946 – Малиновський Володимир – парох
- 1946–19.. – Кріль Євген – парох
- 1950–1958 – Кедринський Лев – парох
- 1958–1961 – Невізовський Василь – парох
- 1963–1983 – Лесик Никифор – парох
- 1984–1990 – Гладяк Ростислав – парох
- 1990–1992 – Аскольд Мальчицький
- 1992–1994 – Гриджук Роман
- 1994–2001 – Яловіца Ярослав – парох
- 2001 і до тепер – Марущак Михайло – парох

Додаток В

Легенда Марії Волощук

«Коли в селі була епідемія чуми і дуже багато людей помирали, ліків не було, щоб не заразити інших, трупи інфікованих вивозили за село та закопували в великі могили. Зверху тіла посипали вапном та закопували. Так сталося, що в пана, який володів Королівкою, захворіла дочка, і ніхто не міг її вилікувати. Тоді пану приснилася Богородиця, яка звеліла покласти на долині каплицю та зробити

там відправу; тоді і пошесть піде, і дочка одужає. Тоді той пан так і зробив, встановив на нижній частині села муровану каплицю, а всередині поклали фігуру Божої Матері з Ісусом на руках. Довкола каплиці посадили липи та встановили огорожу. Коли каплиця була вже готова, біля неї священник відправив службу, і пошесть помалу пішла, а дочка пана одужала».

Додаток Г

Легенда Ольги Росивчак

«Зайшла в Королівку якась слабість, дуже люди вмирали. І був один чоловік, мав четверо синів і одну дочку, і казали люди, що той чоловік був дуже богомільний. Всі померли, а той чоловік і діти його вижили. І тоді він за свої гроші та своїми силами поставив пам'ятку: за синів посадив чотири липи, а за дочку – капличку, як за те, що вони залишились живі і пошесть їх минула».